

Ez a dokumentumközléshez szánt bevezető nem pótolhatja a két világháború közti, erdélyi román politikai elit nemzetépítési stratégiáinak, a magyar kisebbségre vonatkozó nézeteinek feltárását.¹ Most csak arra vállalkozhatunk, hogy közreadjuk az erre vonatkozó legátfogóbb dokumentumot, Iuliu Maniu 1924-ben tartott előadását illetve soravesszük a kérdésre vonatkozó legfontosabb megnyilatkozásait. Mozaikszerű összeállításunkban nem foglalkozunk a személyes és a napi politikai kapcsolatokkal, inkább az elvi keretek változásának bemutatására törekedtünk.

Életrajzi vázlat

Iuliu Maniu 1873, január 8-án született Szilágysomlyón egy törvényszéki tisztségviselő családjában. Tanulmányait a zilahi református gimnáziumban kezdte, majd joghallgatóként folytatta Kolozsváron, Budapesten és Bécsben. 1896-ban szerezte meg jogi doktorátusát. Politikai pályafutása még egyetemista éveiben indult. Részt vett a "Petru Maior" Diákegylet tevékenységében és később az egyesület elnöke volt. Először 1892-ben lépett Románia területére mikor az előbb említett együletet képviselte a moldvai Romanban tartott Román Diákok Kongresszusán. Tanulmányai befejezése után, 1898 októberétől 1915-ig a balázsfalvi Román Görög Katolikus Érsekség jogtanácsosaként dolgozott. Különleges politikai tehetsége elismeréseként, 24 évesen, 1897-ben megválasztották a Román Nemzeti Párt Központi Bizottságában. 1904-ben, Ioan Ratiu, a Román Nemzeti Párt elnökének halála után, Gh. Pop de Băsești lett a párt új elnöke és ugyanekkor Iuliu Maniut alelnöknek választották. Az aktivizmus híveként, 1905-ben indult a képviseléválasztásokon, Fehér megyében, de csak az 1906-os választások alkalmával tudott bejutni az Országházba ahol a következő választásig (1910) tevékenykedett. Kitartóan részt vett az 1913-ban, Tisza István által kezdeményezett tárgyalásokon melyek 1914-ben kudarcba fulladtak. Az első világháború kitörését követően hadkötelezetté vált s hat hónapos, a nagyszebeni tisztiiskolában való kiképzés után az olasz frontra került. Az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlása idején, október végén Bécsben, tüzérségi hadnagyként létrehozta az Erdélyi Románok Nemzeti Tanácsát illetve a Román Katonák és Tisztek Szenátusát. Az őszirózsás forradalom után a Károlyi kormány által kezdeményezett novemberi, aradi tanácskozásokba, a második napon 14-én kapcsolódott be és világhíressé tette a magyar küldöttség számára a Román Nemzeti Tanács szándékát: a teljes elszakadást.

Az 1918-as december 1-i gyulafehérvári gyűlést követően létrejött Kormányzó Tanács elnökévé választotta. Így közvetlenül is az impériumváltást lebonyolító ügyek irányítója lett. Mivel a Kormányzó Tanács elejétől fogva ideiglenes kormányzati teendőket bírt, 1919 augusztusában Ion I. C. Brătianu, romániai liberális vezető, fűziót ajánlott Maniunak amit ő elutasított. A Kormányzó Tanács 1920 április 10.-én feloszlatta önmagát, Iuliu Maniu fenntartva továbbra is pártalelnöki tisztségét, majd 1919 augusztus 9.-től, Gh. Pop de Băsești bekövetkezett halála után, 46 évesen átvette a Román Nemzeti Párt vezetését. Az 1919-es novemberi választások során a Román Nemzeti Párt lett a román képviselőház legerősebb

¹ Ezt a munkát a *Patria*, a Nemzeti Parasztpárt lapjának magyar vonatkozású közleményeinek és az erdélyi román parlamenti képviselők parlamenti beszédeinek feltárásával lehetne megalapozni.

pártja és 1938-ig, Iuliu Maniu megszakítás nélkül képviselte pártját a parlamentben. Az 1919-es év végén a párton belüli ellentétek támadtak a Maniu által vezetett párt további szerepéről. Egyesek, Octavian Gogaval az élén úgy vélték, az Román Nemzeti Párt befejezte történelmi szerepét, ezért egy regáti párttá történő fúzió keresztül meg kell szüntetni. Maniu fellépett ez ellen s végül az ő álláspontja érvényesült: továbbra is szükség van egy olyan pártra amely főként az erdélyi románok érdekeit képviseli. 1920-ban ellenzékbe került a liberálisok által támogatott Avarescu kormánnyal szemben, és a földtörvényt – amelyet még a Kormányzó Tanács dolgozott ki – módosították nem szavazta meg 1921-ben. Ettől kezdve folyamatosan szembehelyezkedett a Kárpátokon túlra is terjeszkedő liberális pártiakkal. Erdély számára külön minisztériumot követelt valamint azt hogy a Liberális Párt zárja be erdélyi fiókszervezeteit. S ha bár a liberális pártvezérek többször ajánlottak együttműködést bizonyos feltételekkel, ezt Maniu mindvégig elutasította. Az 1923-as Alkotmányozó Nemzetgyűlést nem ismert el mivel, – a választási visszaélések miatt – kizárólag liberális képződménynek tekintette, s így magát az alkotmányt sem szavazta meg. Ezek a körülmények egyre inkább arra készítették hogy a kormányzati hatalom megszerzése érdekében a liberálisok politikáját ellenző, nem erdélyi erőkkel szövetkezzen. Így jött létre 1926 őszén a Nemzeti Parasztpárt, a Maniu vezette Román Nemzeti Párt és a Ion Mihalache által vezetett Paraszt Párt fúziójából. Az új párt elnöke Iuliu Maniu lett.

A Nemzeti Parasztpárt demokratikus és radikális elveket hirdetett, liberális szellemű törvényhozást, a kisebbségi jogok törvényes rendezését, a közigazgatás és az agrárkérdés reformját, a gazdaságban külföldi tőke bevonását, a közélet terén pedig a korrupció felszámolását ígérték. 1928 novemberében az erkölcsi és politikai hitelét veszített Brătianu kormány lemondása után régenstanács egy hét múlva Maniut kérte fel kormányalakításra. Az ezt követő, a korszak legtisztább parlamenti választását a Nemzeti Parasztpárt megnyerte. A nagy várakozások ellenére a bekövetkező világgazdasági válság miatt a pénzügyi-gazdasági helyzet stabilizálását, a liberális párti hatalmi befolyás és a XIX században kialakult regáti politikai kultúra következtében pedig a közigazgatás decentralizációját, a kisebbségi jogok kodifikációját, a közélet megtisztítását nem sikerült megvalósítania. Mindehhez hozzájárult az is, hogy a nemzeti parasztpárti politikusok nem rendelkeztek kormányzati tapasztalatokkal és egész politikai szocializációjuk az ellenzéki politizáláshoz kötődött. 1930-ban II. Károly visszatérésekor három napra lemondott, majd a restauráció után újra elfoglalta miniszterelnöki pozícióját. Csakhogy a király - épp úgy mint Maniu - kormányozni akart, de kormányfőjével ellentétben koalíciós kabinetben gondolkodott, amelyet az nem fogadott el. Az együttműködés lehetetlenné válása után Maniu 1930 október 6-án lemondott a kormány éléről. Ezzel együtt a párton belül is megkezdődött egyfajta szétfejlődés, amelyet az új kormányfő Mironescu, a besszarábiai Stere, később a bánági Sever Bocu és a régi harcostárs Vaida Voevod különböző orientációi határoztak meg. 1931 június 21-én Maniu nyilvánosan bejelentette lemondását a párt elnöki tisztségéből, abból a meggyőződésből hogy a II. Károly ellen általa indított harcba nem kell belesodorni a pártot is. Viszont a Nemzeti Parasztpártra nézve kedvező 1932-es választások után visszatért a párt élére, majd Vaida Voevod két miniszterelnöksége között, (1932 október 20 – 1933 január 14.) újból Maniu vezette a kormányt. A liberális párti kormányok visszatérte után újból háttérbe vonult. Majd az alkotmányos rend védelmében a királyi kamarillával vette fel a harcot. Az 1937-es választások előtt egy olyan választási paktumot kötött amelyben képviselve volt a szélsőséges Vasgárda is, remélve hogy így megakadályozható a királypárti, liberális párti Tătărescu életörése. A királyi diktatúra bevezetése után, 1938 februárjától, Iuliu Maniu célja, a királyi diktatúra elleni harc megkövetelte, hogy kibékülve a liberális párttal, mindazokat a politikai erőket tömörítse maga körül, amelyek a demokratikus államrend helyreállítását követelték. Az 1940 szeptember elején, a második bécsi döntés nyomán, II Károly Antonescu tábornokot nevezte ki miniszterelnöknek. Maniu kedvezőnek találta ezt a pillanatot, hogy lemondassák II

Károlyt. Ugyanakkor "Pro Transilvania" néven egy több pártot képviselő egyesületet hoztak létre Maniu vezetése alatt, a második bécsi döntés revíziója érdekében. Maniu nem vállalkozott arra hogy részt vegyen az új kormány kialakításában, így szándékától függetlenül hozzájárult a vasgárdisták térnyeréséhez. Az 1941-es Szovjetunió elleni háborúban való román részvételt Maniu csak annyiban támogatta míg a román csapatok elérik a Dnyesztert s amikor ez 1942 augusztusában bekövetkezett, követelte a harctéri műveletek leállítását. Együttműködve Constantin I. C. Brătianuval már 1943 nyarától rendszeres titkos megbeszéléseket folytatott I. Mihály királlyal részt vállalva az 1944 augusztus 23-i fordulat előkészítésében.

A kiugrás után újjászervezendő politikai rendszerben Maniu felmérte a szovjet jelenléttel járó hátrányokat, ezért nem kívánt részese lenni egy olyan folyamatnak amely az országot a kommunista egyeduralom felé vitte. Ekkor egyre inkább a nyugati hatalmak közbenjárását sürgette, remélve hogy így megakadályozható a parlamenti demokrácia felszámolása. A látszólagos nyugati támogatás halvány volt és eredménytelen. Ezért a Nemzeti Parasztpárt vezetősége úgy döntött hogy illegálisan, repülőgéppel elhagyják az országot. Am a terv árulás folytán meghiúsult és ennek ürügyén a hatóságok felszámolták a pártot, vezetőit – köztük Iuliu Maniut is – perbe fogták: 1947 november 11-én életfogytiglani kényszermunkára és kemény fogház büntetésre ítélték, az akkor 75 éves politikust. Hátralévő éveit a máramarosszigeti politikai börtönben töltötte, 1953 február 5-én, embertelen körülmények között halt meg.²

Megnyilatkozás-mozaik

Maniu politikai pályafutását – a kisebbségi kérdés szempontjából – három szakaszra bonthatjuk.

Az első periódus 1918-ig tartott amikor az erdélyi románság érdekeit védte a magyar parlamentben, és azok érvényesítését egyre inkább a nemzetközi erőviszonyok megváltozásától várta.

A második korszak a két világháború közti időszak, amikor egyszerre több dilemmát kellett feloldania. A XIX. század közepétől Erdélyben folyó román–magyar szupremácia harcban mindkét regionális elit a nemzetállami eszközökre támaszkodva próbálta céljait megvalósítani. A húszas évek nagy kérdése, hogy miközben a románság Erdélyben megszerezte a politikai és részben a gazdasági hatalmat, a régió kulturális, társadalmi életében és a gazdaság bizonyos szektoraiban továbbra is a kisebbségek maradtak a dominánsak. Ahhoz azonban, hogy a románság megszerezze a gazdasági és kulturális dominanciát a központi kormányzat támogatására volt szükség, amely a regáti, liberális párti klánok befolyása alatt állt. Az Oszlák-Magyar Monarchiában parlamenti küzdelmekben és az önkormányzatokban, az össznemzeti érdekeket hangoztatva szocializálódott erdélyi román politikai elitnek szembe kellett néznie a Nemzeti Liberális Párttal, amely a banktőke, nehézipar, nagybirtok érdekeit képviselte. A liberálisok tekintélyelvű és sovén szemléletében az állami kormányzat a párt érvényesülésének eszköze volt.

A húszas évek közép-európai- és balkáni politikai kultúrájának összecsapása a harmincas évekre – a mi nézőpontunkból – átalakult az alkotmányos, parlamenti berendezkedés és a diktatórikus megoldások küzdelmévé (II. Károly hatalomkoncentrációja a Vasgárdával szemben) vált.

² A legfontosabb életrajzi összefoglalások: Sever Stoica: Iuliu Maniu. Cluj, 1932.; Ioan Scurtu: *Iuliu Maniu. Activitatea politică*. București, 1995.; Apostol Stan: *Iuliu Maniu. Nașionalism și democrație. Biografia unui mare român*. București, 1997.

A harmadik szakasz a bécsi döntés utáni időszak mikor Maniu számára a "nagy nemzeti állom" összeomlása után eljutott a lakosságcsere javaslatáig és elfogadta a kollektív bűnösség elvét.

Az erdélyi nemzeti szupremáciáért folytatott harcban a harmincas évek közepére megtörték a magyarság gazdasági, foglalkoztatási pozícióit, majd a második bécsi döntés után a dél-erdélyi nemzetiségi viszonyok is radikálisan megváltoztak. A század harmadik-negyedik évtizedében azonban a Maniu képviselte szabadelvű erdélyi román politikai elit intézményesült, sajátos stratégiái is elenyésztek.

Maniu 1918 előtti magyarországi politikai tevékenységének négy fontos területe volt: a Román Nemzeti Párton belüli pártpolitika, a parlamenti tevékenység (1906-1910 között), a Ferenc Ferdinánd körével kialakított tanácsadói kapcsolatok, és a Tisza Istvánnal folytatott – a nemzetközi viszonyrendszerben is új lehetőségeket kereső – tárgyalások.³

Az előbb megjelölt területek közül Maniu parlamenti felszólalásaiból lehet részben, rekonstruálni kisebbségpolitikai elképzeléseit. Parlamenti felszólalásainak, mint ahogyan azt Iorga is sérelmezi jelentős része a hárszabály ügyekkel foglalkozik. Csakhogy ezek nemzetiségi képviselőtársait ért sérelmek illetve a román nemzeti/nemzetiségi érdekek sérelmével kapcsolatos hozzászólások és a vita általában a "személyes érintettség" körül bontakozott ki. Hozzászólásainak döntő része a magyarországi kormányzat magyarosító törekvéseivel szemben hangzott el. Kiindulópontja az volt, hogy Osztrák- Magyar Monarchiának kettős világtörténelmi feladata van. Egyrészt "az azt alkotó kisebb népeknek, oly népeknek, a melyek maguk részint számbeli erejüknel, részint geográfiai elhelyezkedésüknel fogva külön államot alkotni képesek nem voltak, biztosítsa szabad fejlődésüket és egzisztenciájukat és biztosíthassa a lehetőségét annak, hogy az emberi fejlődés útján ők is biztosan és nyugodtan előrehaladhassanak."⁴ A másik cél pedig a nyugati civilizáció védelme. Ugyanebben – az újoncadóval foglalkozó – vitában kifejtette, hogy Ausztria 1867-ben a német hegemonia alapjára helyezkedett, a birodalom másik felében pedig "a magyar faj hegemoniájának és kizárólagosságának nyitottak szabad utat".⁵ Maniu szerint ez a folyamat Ausztriában megtört és az államélet a nemzetiségek emancipálására törekszik, addig Magyarországon "a faji kizárólagosság öltözetébe beöltöztették az osztályuralmat. Ma nálunk az állami életnek összes törekvése nem egyéb, mint az, hogy minden egyes államéleti megnyilvánulásban a magyar jelleg domboríttassék ki, nem egyéb, mint az, hogy kezdve a közoktatástól, igazságszolgáltatástól, közigazgatástól végig az állami életnek minden funkcióján keresztül a Magyarországon lakó magyar fajnak prepotenciája, politikai és kulturális fölénye biztosíttassék."⁶ Ennek következtében a nem magyar népek fejlődése "meg van akasztva." A nemzetiségpolitikai problémák kulcsát a polgári jogegyenlőség biztosítása mellett (többek között az általános választójog elismerése) Maniu az 1868-as nemzetiségi törvény végrehajtásában látta. Erről többek között, az állami tanítók fegyelmi ügyeivel kapcsolatos törvény vitájában fejtette ki részletesebben álláspontját: "Vagyis az akkori /1868/

³ Ezekről részletebben: Szász Zoltán: Politikai élet és nemzetiségi kérdés a dualizmus korában. (A koalíciós korszak és Ferenc Ferdinánd. Tisza István román tárgyalásai) In: Erdély története, Akadémiai, Bp.,1988, III. köt., 1674-1687. p. Maniunak a román nemzeti mozgalmakban betöltött – a elfogadott– központi szerepét Nicolai Iorga 1934-ben írt panfletjtje sem tudta megcáfolni. (Istoria unei legende: Iuliu Maniu. Datina Romaneasca, Valenii Munte, 1934, 46 p.) Vele szemben a korszak kisebbségi érvanyagának szervezője, Jakabffy Elemér is cáfolta állításait. ("Egy szétrombolt legenda." *Magyar Kisebbség* 1936. 1. sz. 4-7. p.)

⁴ 1906. február 16. Képviselőházi Napló 1906-1911. XXIV. köt. 81. p. (továbbiakban K. N.)

⁵ U. o. 82. p.

⁶ U. o.

államférfiak, azon igen helyes álláspontra helyezkedtek, hogy a népiskolai oktatás terén kizárólag az illető növendék anyanyelve legyen a tanítási nyelv. Önök, mélyen t/isztelt/ uraim ezzel szemben akkor, mikor az 1867. és 1868. évi törvényalkotásokról van szó, mindig arra szoktak hivatkozni, hogy az illető államférfiak naivak voltak; nem ismerték azon szempontokat, amelyeknek minden államférfiu előtt kell lebegnie; nem fogták fel az állam feladatát, nem igyekeztek irányítani a kultúrát. Azonban önök uraim nagyon tévednek, mert az akkori államférfiak a múlt században felszínre került nagy szabadságeszmék behatása következtében teljesen tisztában voltak azzal, hogy ezen országban, mint olyan országban, a melyet több nép alkot, lehetetlen az egyensúlyt, a fennmaradást, az állami élet fejlődését másképen biztosítani, mint a teljes és tökéletes szabadsággal ... összegzem egy nagy államférfinak, a haza bölcsének szavait, aki azt mondta, hogy kétségtelen, hogy az állam a nemzetiségekkel szemben csak kétféle eljárást követhet: vagy megsemmisíti őket, vagy pedig teljes szabadságot ad nekik. ... báró Eötvös József is azt mondotta: 'Uraim egy szabadságra törő népet elnyomni ideig-óráig lehet, de megsemmisíteni soha.' Az akkori államférfiak ezen felfogásból indultak ki s legyenek róla meggyőződve, hogy ez az egyedül a helyes felfogás, mert csak egyedül ez képes előidézni azt, hogy ebben az országban az állami életfunkcióknak minden alapvető kérdésében egyetértünk és, hogy ezen államnak fennállását minden időkre egyaránt biztosítsuk. Mert hiszen, hogy az anyanyelvnek a népiskolákban való taníttatását határozták el az illető államférfiak, ez nem abból az indokból történt, csak mert nekünk biztosítani akarták a fejlődést ebben az országban, hanem azért is, mert 1868-ban az országnak külső képe megfelelt annak valódi természetének és mert akkor még az állam hivatalos nyelvének oly túltengő kifejlesztése nem adott hamis képet ennek az országnak...⁷" Akkor még – folytatta Maniu gondolatmenetét– a törvénykezés és az közigazgatás első fokon az illető nép anyanyelvén folyt. Azonban 1907-ben a törvényhozás hivatalos nyelvként csak a magyar erőszakolja a jelentős számban nem magyar anyanyelvű országra.

A román nemzetiségi mozgalom céljaként az 1868-as nemzetiségi törvény végrehajtásán túl, az általános emberi jogok, a nemzeti állammal szemben a jogállam biztosítását nevezte meg és többször hangsúlyozta, hogy "egy ország berendezkedése meg kell, hogy feleljen azon ország lakossága összetételének; meg kell, hogy feleljen annak a tartalomnak, amellyel az az ország tényleg bír..."⁸

A konkrétabb politikai program előrevetíti 1924-es előadásának fontos mondanivalóját. A társadalmi és politikai integrációval lehet a kisebbséget az irredentizmustól, az államra veszélyes tendenciáktól távol tartani. Az 1906-os költségvetési vitában pártja felirati javaslatát idézte. " ... a javaslatban, amelyet bátorkodtunk előterjeszteni, nem követeltük mindazt, amit követelni tulajdonképpen politikai kötelességünk lett volna. Így nem tűztük közvetlen feladatul Erdély autonómiájának helyreállítását, sem pedig az 1905-iki program első pontja szerint azt, hogy mi mint politikai individualitás ismertessünk el. Nem tettük pedig ezt nem azért, mintha attól elállottunk volna, de nem tettük, mert tartottuk magunkat azokhoz a feladatokhoz, amelyek a parlament működését határolják s melyek a jövőbeni fejlődés alapját kell, hogy képezzék. De elvileg miért kell azokat követelnünk ? Azért, mert a tapasztalat arról győzött meg, hogy nemzeti garanciális jogok nélkül nincs biztosítva kulturális és gazdasági fejlődésünk. Önöktől függ, hogy mennyire követeljük e politikai felfogásunknak az életbe való vitelét, mert ha önök a mi kulturális és gazdasági érdekeinket biztosítani tudják a nemzeti jogok nélkül, ha azokat respektálják, ha nem lesz szükségünk arra, hogy nemzeti jogokkal biztosítsuk ezeket a jogokat, e jogoknak az előmenetelét, akkor bizonyosan a reális szükségesség fogja határolni követelményeinket."⁹

⁷ 1907. március 13. K. N. 1906-1911. VII. köt. 300. p.

⁸ 1906. július 10. K. N. 1906-1911. I. köt. 348. p.

⁹ 1906. július 27. U. o. 355. p.

Ugyanekkor a kulturális identitásuk politikai összefüggéseire is felhívta a figyelmet. "Bennünket az érdekek és érzelmek ide kötnek és egész valónkkal ezen országnak egészben való fönntartására törekszünk. Egy dolgot azonban minden kétségen kívül precirozni kell, s ez a kulturális kérdés. Önök talán amúgy is nagyon sokszor olvashatták, hallották is, rossz néven is vették tőlünk románoktól, hogy mi a román kultúrának emlőin akarjuk legalább részben a mi intellektuális és érzelmi világunkat fejleszteni. Hát igenis, kulturális tekintetben megtesszük ezt a jövőben is, és pedig azért, mert nem lehet megtagadni az egynyelvű népek közös kulturális törekvését. ... és ha bennünket irredentával vádolnak, egy dolgot méltóztassanak figyelembe venni. Az irredenta hazája hol van? Ott, ahol abszolutizmus van, ahol szabadság nincs, ahol minden természetes törekvésnek gát vettetik, szóval olyan országban, hol a természetes erő kifejlődés megakadályoztatik."¹⁰ Más helyütt részletesen kifejtette, hogy a politikai egység nem a kulturális egységből következik. Erre csak egy példa az, olasz létezik, de az is csak a politikai elnyomás miatt jött létre.¹¹

A most közreadott 1924-es előadásban az olasz példa már mint általános modell szerepelt. Parlamenti ravaszságról volna szó?¹² Vagy arról, hogy az összes nyilvános politikai nyilatkozat csak lepel az irredenta törekvések előtt?¹³ Valójában azonban Maniu - és kortársai - számára kulcsfogalom a természetes, szabad, történelmi fejlődés. Így történelmi jövőképében biztos kulcsszerepe volt az egyesülés eszméjének, de hogy ez hogyan és milyen körülmények között valósul meg, a mindig realista politikusként gondolkodó Maniu számára, az a háború alatt körvonalazódhatott egyértelműen.¹⁴

A parlamenti tevékenység konkrét "séreلمي" vitáiban Maniu a mindenkori magyarosító törekvéseket bírálta.¹⁵ Ezek sorbavétele segíthet az 1924-es előadás egyes programpontjainak értelmezésében. 1906 július 21-én Maniu a költségvetési vitában a székely segélyakció és a telepítések kapcsán sérelmezte, hogy a a román adófizetők pénzét is felhasználva a magyarságot erősítik.¹⁶ Két nappal később a Magyar Államvasutak magyarosító politikája ellen szólalt fel, ahol állítása szerint, ha csak lehet nem alkalmaztak nem magyar anyanyelvű munkásokat, az alkalmazottakat névmagyarosításra kérték és a nemzetiségi lakta területeken gyakran csak magyarul lehet menetjegyet váltani.¹⁷ 1906 októberében az ipartelepítés magyarosító jellegét támadta.¹⁸ A következő évben a

¹⁰ U. o. 357. Más helyütt részletesen kifejtette, hogy a politikai egység nem a kulturális egységből következik. Erre csak egy példa az, olasz létezik, de az is csak a politikai elnyomás miatt jött létre. 1908. május 11. K: N. 1906-1911. XVIII. köt. 148. p. A most közreadott előadásban az olasz példa már mint általános modell szerepel.

¹¹ 1908. május 11. K: N. 1906-1911. XVIII. köt. 148. p.

¹² Más vonatkozásban erre egy példa: Mikor egy parlamenti vita során, közbekiabálásként elhangzott Románia kapcsán, hogy "nem rongyos, de szét van tépve", a közbeszólást úgy magyarázta, hogy "Romániaához tartozott – a történelemből tudjuk – Besszarábia is, mely Romániától el lett szakítva, tehát Románia szét van tépve. minden más következtetést helytelennek kell deklarálnom." 1906. július 25. K. N. 1906-1911. II. köt. 345. p.

¹³ Ez volt a véleménye a két világháború közti magyar szakirodalomnak Jancsó Benedek, Szász Zsombor és ezt erősítette a vonatkozó korabeli romániai politikai-émlékiratirodalom is.

¹⁴ Maniu 1914-ig Ionel Brătianu miniszterelnöki kinevezéséig, az Osztrák-Magyar Monarchia és Románia szorosabb együttműködésének híve volt. (Botos János: Maniu és a keleteurópai kérdés. *Magyar Kisebbség* 1929. 5. sz. 161-167. p.

¹⁵ A románság erdélyi térnyerésétől, növekvő félelem, amely párhuzamos folyamat egy külön összehasonlító dolgozat tárgya. Itt most ezzel nem foglalkozunk.

¹⁶ K. N. 1906-1911. II. köt. 237-239. p.; 247-249. p.

¹⁷ U. o. 283-285. p.

¹⁸ 1906. október 25. K: N: 1906-1911. III. köt. 166-168. p.

nyelvpolitikai kérdések kerültek előtérbe. Az iskolai gondok feltételei kapcsán kifejtette: "Az önkormányzati testületekben és funkciókban való részvételnek előfeltételét kizárólag csak az képezheti, vajon az illető bír-e a műveltségnek azon fokával, amely szükséges ahhoz, hogy azon önkormányzati testületek munkájában részt vegyen, szóval, rendelkezik-e a megkívánható alapképzettséggel vagy nem. Én azt hiszem. t. ház, hogy ebben az országban a műveltséget attól feltételezni, vajon az illető tud-e magyarul írni–olvasni vagy nem tud, egyáltalán nem lehet. A kultúrát, a műveltséget, az ismereteket saját nyelvén tudja az illető legjobban elsajátítani és az illetőnek műveltsége attól függ, hogy mennyiben van birtokában ezeknek az ismereteknek, nem pedig attól, hogy azokat egy rá nézve idegen nyelven sajátította el."¹⁹ Egy másik felszólalásában a gyerekek anyanyelvi, népiskolai oktatása mellett érvelt: Ha a nemzetiségi gyermek megtanul magyarul elhanyagolja saját kultúráját, ha nem tanul meg a kényszer ellenére sem, akkor azokat az ismereteket fogja elhanyagolni, amelyek a magasabb képzéshez és tájékozódáshoz szükségesek. Példaként olyan helységet hozott fel, ahol csak nemzetiségek élnek. " Már most méltóztassék elképzelni, hogy, hogy annak a tanítónak milyen kinnal kell bajlódnia és m,ilyen nehézségekkel kell megküzdenie, hogy ezt a gyermeket legalább a legelemibb fogalmak kifejezésére használni szokott szavakra betanítsa s a tanítót a helyett, hogy a tulajdonképpeni hasznos ismereteknek terjesztésére és tanítására fordítaná, kénytelen a magyar nyelv tanítására fordítani. ... Ennek természetes következménye az, hogy a gyermek, aki négy évig tanult abban az iskolában s talán járt néha-néha ismétlőiskolába is, kikerül az iskolából anélkül, hogy valamit tudna. ... én arra a meggyőződésre jutottam, hogy azon iskolákból kikerülő gyermekek, amely iskolában a magyar nyelvnek tanítása forszírozottan eszközöltetik, sokkal hátrább vannak, mint azok a tanulók, akik olyan iskolákból kerülnek ki, amelyekben csak a román nyelvet és mellette a magyar nyelvet mint köteles tárgyat tanítják."²⁰

1908-ban, a költségvetési vita során, egy az egységes nemzeti államról folytatott szópárbaj során a nemzetiségi kérdés megoldását a következőkben foglalta össze: "A nemzetiségi kérdést csak úgy fogjuk megoldani, hogy méltóztassék minden népnek nemzeti, gazdasági és kulturális fejlődését biztosítani, méltóztassék a gazdasági és kulturális fejlődés elérhetéséhez minden egyes népnek megadni a szükséges állami támogatást, minden egyes népnek megadni azt az istápolást, amely joggal megilleti és egy modern államtól megkívánhatunk."²¹

Az 1918-as aradi tárgyalások során döntő volt Maniu politikai fellépése. Lényegében mindkét fél még a béketárgyalások előtt egy számára kedvező pozíció megszerzésére törekedett. Maniu a Román Nemzeti Tanács legitimitását két dologgal támasztotta alá. Egyrészt a nemzeti mozgalom 1788-tól illetve 1859-től eredeztetett folytonosságával. Másrészt kifejtette, hogy "egy egységes zárt területről van szó, amelyen egy öntudatos nép lakik, amely magát a román nemzetnek tartja, magát évszázadok óta nemzetnek nyilvánította, a maga nemzeti szervezetében ezt a mivoltát mindig hangsúlyozta és ezt a zárt területet mindig mint román területet a magáénak vallotta. Ez a terület az, amelyre a román nemzet történelmi jögon is igényt formál, de amelyre ettől eltekintve igényt formál a tényleges létezésénél fogva is, amelyet ez a nemzet képvisel."²² Itt megjelent két az 1924-es előadásban is fontos momentum. A román nemzeti mozgalom történelmi küzdelme, amelynek betetőzése lesz a Magyarországtól való elszakadás. A másik érdekes momentum, hogy a területi igények megfogalmazásakor -kizárólagos hatalmi pozíciókra törekedve- nem vettek tudomást a

¹⁹ 1907. március 18. K. N. 1906-1911. VI. köt. 343-344. p.

²⁰ 1907. január 15. K. N. 1906-1911. V. köt. 324. p.

²¹ 1908. május 11. K. N. 1906-1911. XVIII. köt. 156. p.

²² Jászi aradi tárgyalásai, jegyzőkönyv-feljegyzés töredék, Magyar Országos Levéltár K 610-1XC 9. 38. f.

Partiumban, Bánságban, a történeti Erdélyben, illetve a Székelyföldön élő magyarságról. Jászi Oszkárnak két dologgal érvelt. Úgy vélte, hogy a rendet csak a Román nemzeti tanács tudná fenntartani. Elvi síkon pedig Jászi wilsoni-önrendelkezés értelmezésével szemben megfogalmazta a maga álláspontját. "Mi románok magunkat mindig nemzetnek tekintettük, ezen nemzeti mivoltunk következetesen hangsúlyozva lett. Most annyi évszázad után oda fejlődtek a dolgok, hogy a mi álláspontunk győzött az általános felfogásban, amidőn Wilson kijelentette, hogy egy öntudatra ébredt nép nemzetnek tekinthető, amelynek részére minden jog megadandó. Ennek következtében mi abban a percben, amikor ez a világfelfogás győzelemre jutott és azt Magyarország hivatalos tényezői is elfogadták, attól kezdve mi nemcsak teoretice, hanem gyakorlatilag is nemzetnek tekintettük magunkat. Mi nem képzelhetünk olyan nemzetet és olyan szuverenitást, amelynek attribútumai között ne volna meg a közigazgatási és végrehajtó hatalom is. Ezért akartuk mi hatalmunkba venni a végrehajtó hatalmat."²³ A Jászi féle ajánlatot azzal utasította el, hogy azok nem felelnek meg értelmezésükben a wilsoni elveknek. "Mi a wilsoni elvekben azt látjuk lefektetve, hogy az önrendelkezési jog nem községek, nem enklávék, hanem népek, területileg összefüggő, egységesen lakó nemzetek részére van elismerve. Az a széttagolás azonban, amely ebben a munkában lefektetve van, ennek az elvnek határozott ellenmondása. ... Mi jogot tartunk azon összes erdélyi és magyarországi területekre, amelyeken a románok mint geográfiailag összefüggő kompakt nép és nemzet lagnak, úgy amint az ennek a népnek és nemzetnek tradíciójában is él. Ha ezt vesszük vizsgálódásunk kiindulópontjául, könnyű lesz megállapítani, hogy hol van az a terület, amelyre mi szuverenitásunkat egész terjedelmében kiterjeszteni akarjuk."²⁴

Az impériumváltás után Maniu teljesen új helyzetbe került, de 1920 és 1928 között ellenzéki pozícióban egy a Brătianuékától eltérő, – mai kifejezéssel élve – nemzetépítési stratégiát fogalmazott meg. Ennek egyik eleme a most közreadott előadás.

A Kormányzó Tanács időszakába (1918 december – 1920 április) a már említett nyelvhasználaton túl a kisebbségi oktatásügyben is a régi magyarországi modellt alkalmazták: az egyházi iskolák biztosították a képzést.

Ellenzéki politikusként, a húszas években Maniu a kisebbségi kérdés kapcsán mindig a Gyulafehérvári Határozatok megvalósításának szükségességére utalt és a budapesti parlamentben megfogalmazott, (1868-as) szabadelvű álláspontot képviselte. 1925 októberében a Nemzeti Párt, belényesi nagygyűlésén a következőket nyilatkozta: "A nemzeti párt előtt csak az ország boldogulása áll és egyenlő előtte minden polgára, bármilyen faj vagy vallás gyermeke legyen. A nemzeti párt a dolgozókért van. Bennünket a magyarok elnyomtak, de mi nem nyomunk el senkit és mindenkit egyenlő jogokban részesítünk."²⁵ Egy év múlva a választási törvény előkészítése kapcsán a kisebbségi kérés szempontjából is bírálta a tervezetet. Miután hangsúlyozta, hogy a kisebbségeknek számarányuknak megfelelő képviselést kell kapniuk a parlamentben, felhívta a figyelmet arra, hogy a kisebbségi pártok a választási szabályok miatt kénytelenek lesznek országosan összefogni és ezzel nagyobb képviselthez juthatnak mint amit számbeli helyzetük indokolta tenne. Az addigi szabályok szerint a kisebbségek csak egy-egy választókerületben, míg az új tervezet szerint az egész országban szövetkezhetnek. Maniu attól tartott, hogy a lakosság 26 %-át kitevő kisebbségek komolyan befolyásolhatják a 3-4 pártra szakadt, kevésbé tudatos román választótömegeket. ²⁶ Itt jelenik meg a kisebbségek különállásától, önszerveződésétől való túlzó félelem, amelyet

²³ U.o. 40. f.

²⁴ u. o. 40-41. f.

²⁵ Nagyvárad 1925. szeptember 29.

²⁶ România 1926. március 24.

Maniu pl. az Albina román takarékszövetkezet kapcsán tapasztalhatott a budapesti parlamentben. Szintén a kisebbség érdekérvényesítéséről nyilatkozott 1928. októberében a *Brassói Lapoknak* mikor helytelenítette, hogy a magyar kisebbség a Népszövetséghez fordult panaszaiival. "A végtelenül toleráns természetű román nép igazi képviselői és a kisebbségeknek az ő szociális, gazdasági és kulturális érdekeiket valóban szívükön viselő megbízottai itt benn az országban meg fogják találni a kisebbségi kérdés megoldásának igazi útjait külföldi útmutatás és parancs nélkül is."²⁷ E kijelentés három eleme is megfontolásra méltó. A "toleráns nép" kifejezés mintegy a kisebbségi gondok álprobléma jellegét sugallja. A hiteles képviselőkre való utalás az Országos Magyar Párt legitimitásának burkolt megkérdőjelezése. A problémák külföldi megvitatása pedig a - román nemzeti mozgalomból jól ismert – a nemzetközi közvélemény befolyásolására használható fel.

Kormányra jutva 1929-ben a közigazgatási törvényjavaslat vitája során Maniu Bethlen György, az Országos Magyar Párt elnökének állásfoglalásával vitatkozott. Az 1924-es előadásra hivatkozva cáfolta, hogy a Gyuleafehérvári Határozatok bármely pontja nemzeti autonómiához való jogként volna értelmezhető. Az előbb idézett nyilatkozatához hasonlóan megjelent a nemzetiségi vezető legitimitásának megkérdőjelezése és a "toleráns nép" dicsérete is. Már az 1924-es előadásban is használt elem a nemzetiségi jogoknak más országokhoz viszonyítva magas színvonalára való hivatkozás. Csakhogy erre nem a napi gyakorlat, hanem a Gyulafehérvári Határozatok vonatkozásában került sor.²⁸

1930-ban, mikor már egyre több bírálattal érte a Maniu kormányt halogató kisebbségpolitikája miatt, a miniszterelnök kolozsvári, párton belüli beszámolójában külön foglalkozott a kérdéssel. Újból megígérte egy kisebbségi törvény elkészítését "mert ki akarjuk vonni ezt a kérdést a napi politika befolyása alól és különösen a politikai alkudozások köréből."²⁹ A kisebbségi sérelmek megszűntéről és a teljesen egyenlő elbánásról beszélt. Hiányolta azonban a kisebbségek hazafias szolidaritását az optáns perben.³⁰ Ugyanígy elvárta volna, hogy a kisebbségek helyzetére vonatkozó rágalmat, álhíreket maguk cáfolják meg. Maniu többségi/hatalmi pozícióban már nem elsősorban az államtól várt a kérdésben kompromisszumot. "A kisebbségi probléma megoldása a nemzeti szuverenitás kezében van, de elsősorban a kisebbségi közvéleménynek kell megértenie, hogy szubjektív és objektív, anyagi és erkölcsi közreműködésétől függ, hogy ez a kérdés rövid időn belül és igazságosan megoldódjék. Mert az egész ország hozzájárulása szükséges ahhoz, hogy ezt a kérdést az idők szellemének megfelelően a kisebbségek és a mi közreműködésünkkel kialakítandó közszellem értelmében oldjuk meg."³¹

Maniu lemondó beszédében (1930 október) a romániai kisebbségek helyzetével elégedett külföldi megfigyelőkre hivatkozott és hangsúlyozta, hogy megfelelő politikai képviselőhöz jutottak és saját nyelvükön adminisztrálhatják magukat. Ezzel szemben az 1928-as visszaélések nélkül lebonyolított választásokon sem került arányaiban megfelelő számú magyar képviselő a parlamentbe, a helyi, választott, közigazgatás pedig az időközi bizottságok kinevezése miatt (amelynek tagjai a Székelyföldön is szinte kizárólag románok voltak) a magyar területeken nem működött.³²

Maniu távozása után azt nyilatkozta, hogy hálátlanok hozzá a magyarok. Hiszen más pártoktól rengeteg támadást kapott a hűségesküvet megtagadó magyar közalkalmazottak

²⁷ Részletesen idézi Magyar Kisebbség 1928. 22. sz. 815-816. p.

²⁸ A Gyuleafehérvári Határozatoknak, az egyesülkésre vonatkozó pont kivételével nem volt alkotmányjogi forrás értéke. Nagy Lajos: A kisebbségek alkotmányjogi helyzete. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 1944, 44-49. p.

²⁹ Keleti Újság 1930. január 22. Itt a paktumpolitikára és a kisebbségeknek tett "engedmények" miatti pártok közti egymás nemzeti elkötelezettségét megkérdőjelező, éles vitákra utalt.

³⁰ A Romániából távozott nagybirtokosok felosztott földjei után járó kártalanítás nemzetközi pere.

³¹ Keleti Újság 1930. január 22.

³² Jakabffy Elemér: A kormányváltás. *Magyar Kisebbség* 1930. 20. sz. 725-726.

nyugdíjügyének rendezése, a kisebbségi iskolák államsegélyhez juttatása miatt. Felhívta a figyelmet a Nemzeti Parasztpárti korszak kisebbségpolitikai enyhülése utáni "Argetoianu-féle vegyes garnitúra" várható tevékenységére. Jóslata beigazolódott. Az interjú végén megjegyezte a következőket: "De aztán el kell ismerje a magyarság, hogy sok mindet kapott a nemzeti parasztpárt kormányzása alatt. Nálam sose volt különbség ember és ember között. Az éveken keresztül elvett és megszüntetett zilahi Wesselényi Miklós Kollégium nyilvánossági jogát és a somlyói református felekezeti iskola működési jogát nyomban visszaadtam, mikor meggyőződtem annak jogosságáról."³³ Tehát itt már a "jog" biztosítása is kisebbségpolitikai adománynak számított.

A harmincas években kibontakozott romániai Antirevizionista Mozgalom és a politikai élet jobbrtolódása nyomán felfokozódott kisebbségellenes légkörbe robbant be Vaida Voevod numerus valachicus terve, amely a közép- és felsőoktatásban korlátozta volna a kisebbségek részvételét. Vaida a kisebbségek évszázados előnyeiről, a bennszülött románság elnyomásáról szóló érveléssel támasztotta alá a Nemzeti Parasztpárton belül folytatott vitát. Maniu a párt más vezetőivel együtt a leghatározottabban elutasította a tervet. "Fájdalmasan érintett, hogy egyik-másik szónok a demokrácia ellen beszélt. ha nem lett volna ez a demokrácia, mi még ma is az ekét húznók az idegenek földjén. Mi mind akik itt vagyunk, Vaidát kivéve, szerény társadalmi osztályhoz tartozó őseiktől származunk, akik csak a demokrácia hatásaként emelkedhettünk fel. ... A valóság tényleg az, hogy a magyarok, szászok stb., a múlt társadalomból átmentetett gazdasági és társadalmi felépítettségét meg kell változtatnunk minden eszközzel. ... Támogatnunk kell a tehetséges román elemet. Nem érték egyet azonban abban, hogy bárkit is kizárjunk az iskolából. ... Ebben a tekintetben ma is kitartok az alba-iuliai határozatok mellett, amelyek szentesítik valamennyi állampolgár jogát a művelődéshez és soha nem fog aláírni olyan határozatot, amely korlátozni akarná ezt a szabadságot. ... Egy idegen uralom alatt levő népnek két célja kell, hogyan legyen. Az egyik, hogy tökéletesítse magában a nemzeti öntudatot s a másik, hogy a nemzeti különválás szellemében tartsa fenn magát. Mi, erdélyi románok a magyar uralom alatt mindent elkövettünk a két cél elérése érdekében. ... A helyzet azonban egészen más ma, amikor uralkodó nép vagyunk. Kötelességünk, hogy leromboljuk az elkülönítő falat köztünk és a kisebbségek között, hogy ne érezzék elnyomottaknak magukat, hogy otthon érezzék magukat nálunk és, hogy megvalósíthassuk velük a lelkek fúzióját."³⁴ Maniu itt és más megnyilatkozásaiban is a kisebbségek elnyomása helyett a román elem gazdasági támogatását tartotta fontosnak. Hasonlóan azokhoz a magyar politikusokhoz akikkel a század első évtizedében csatázott a budapesti parlamentben.

A második bécsi döntés után újból megváltozik Maniu pozíciója és látószöge. A Pro Transilvania egyesület élén kulcskérdés számára a trianoni román-magyar határ visszaállítása. A német kisebbség romániai különállását és befolyását már nem is kisebbségpolitikának, hanem "egy a jövőre nézve veszélyes lemondásnak" tekintette.³⁵

A magyar kisebbséggel keveset foglalkozott az Antonescunak írt memorandumaiban. Az 1941. augusztus 26-i tervezetében veti fel először a kérdés megoldására a lakosságcsere gondolatát, majd erre többször visszatért.³⁶

A háború végére bár erre vonatkozó közvetlen forrásokat nem ismerünk, de közvetetten úgy tűnik, hogy elfogadta a magyar és a német kisebbség kollektív bűnösségének

³³ Látogatás Maniu Gyula badacsonyi kastélyában. *Nagyvárad* 1931. június 10.

³⁴ Magyar Kisebbség 1935. 5. sz. 135-137. p.

³⁵ Iuliu Maniu memoranduma Mihai Antonescunak 1942. február 22. Keleti Actio Magyar országos Levéltár P 1077 25. köt. 140-146. p.

³⁶ Ion Calafeteanu: Iuliu Maniu — Ion Antonescu. Opinni și confruntări politice 1940–1944. Dacia, Cluj, 1994, 152. p.

elvé. Egyrészt a parasztpárti bosszúszomjas propaganda nem lehetett független a pártelnöktől. Másrészt egy Erdélybe induló önkéntes különítmény idulásakor Maniu is megjelent, ahol a résztvevők az iránta való rokonszenvüket fejezték ki.³⁷ Ez a Cornesti 7. különítmény a Iuliu Maniu ezredhez tartozott, amely több magyar faluban követett el atrocitásokat. Lapjukban, a sepsiszentgyörgyi Desrobireában szeptember 20-án felhívást tettek közzé és ebben Iuliu Maniuról mint az alakulatok kezdeményezőjéről szólnak.³⁸ Maniu és az önkéntesek tevékenységének hatása nem korlátozható a különböző atrocitásokra. Legalább ilyen jelentős volt az a hatás amit ezzel elértek a potenciális hazatelepülőkre vagy épp menekülőkre. Pályafutása végén Maniu szakítva a szabadelvű értékeivel jóváhagyta az etnikai viszonyok erőszakos megváltoztatását. Eljutott oda amit a magyar parlamentben Bánffy Dezső szemére vetett: a nemzeti állam megteremtése érdekében félretenni a jogállamot.³⁹

Sajátos összefüggések

A következőkben Maniu 1924-ben készült most magyarul közreadott előadásával kapcsolatban szeretnénk néhány sajátosságra felhívni a figyelmet.

1. Az előadást mint már jeleztük egy nemzetépítési program keretként is fel lehet fogni. Ezzel párhuzamosan megfogalmazódott a liberális párti koncepció is. Míg az erdélyi román elit egy hosszú történelmi folyamat betetőzésének tekintette Nagyrománia létrejöttét, addig I. C. Brătianu úgy tekintett Erdélyre mint egy olyan területre, amelyet fegyveres és diplomáciai eszközökkel szereztek meg.⁴⁰

Maniu koncepciójából kitűnik, hogy bár az erdélyi románság, gazdasági és társadalmi egyenrangúságát, sőt fölényét szeretné, de mindezt nem erőszakos módszerekkel, hanem komoly állami támogatással szeretné elérni. Ezzel szemben Vintila Brătianu nyíltan megfogalmazta, hogy "a fiatal román népnek új kultúrát kell megteremtenie a régi királyságban érvényesülő germán és az ország keletén feltalálható szláv kultúra helyében. A régi kultúrák megszüntetése legjobban úgy valósítható meg, ha elvonjuk alóluk a gazdasági alapot. Így leszegényítjük az illető régi kultúrájú népeket s visszavezetjük kezdetleges életmódokba, süllyedésbe, meghasonlásba és társadalmi züllésbe. Így lesz a magasabb kultúrából rom, amelyen felépülhet aztán az új és egységes román kultúra."⁴¹

2. Iuliu Maniu számára a történelmi fejlődés nem csak a román nemzeti mozgalom által bejárt út miatt fontos, hanem azért mert a történelmi kizsákmányolással magyarázhatja meg nemzeti közössége elmaradottságát és ennek szükségszerű kompenzálására az állam fokozott támogatását a nemzetépítésben. A társadalmi és történelmi igazságosság nála elválaszthatatlan kategóriák.

3. Amint azt egy harmincas években született megnyilatkozása kapcsán láttuk a koncepciójában a kisebbségi társadalmat megpróbálja integrálni. 1918 előtti tapasztalatira támaszkodva jól tudja, hogy ha a mindennapi érintkezésben biztosított az anyanyelvhasználat

³⁷ Curierul 1944. október 4. Idézi: Gál Mária-Gajdos Balogh Attila- Imreh Ferenc: Fehér könyv az 1944. őszi magyarellenes atrocitásokról. RMDSZ, Kolozsvár, 1995, 27. p.

³⁸ Drumul nostru de azi si de totdeauna. Desrobirea, 1944. szeptember 20. Idézi: Fehér könyv ... i. m. 27-28. p. A kapcsolat további bizonyítéka Gavril Olteanu 1945. augusztus 11-i levele Iuliu Maniunak Arhive Totalismului 1995. 3. sz. 112-115. p.

³⁹ 1906 július 10. K. N. 1906-1911. I. köt. 345. p.

⁴⁰ Ismerteti az álláspontot: Sextil Puscariu:

⁴¹ 1926. október 30-án Turnu Severinben tartott beszéde. Közölte a Viitorul 1926. november 2.; Adevarul 1926. november 2.; Universul 1926. november 3.

lehetősége, a kisebbségi társadalmat nem zárják össze a sérelmek: sokkal erősebben jelennek meg a gazdasági és világnézeti ellentétek.

4. A koncepció alapját képező térszemléletből kihagyta a városi népességet és ezt hozzákapcsolva az akkor még létező partiumi, székelyföldi, királyföldi, bánági kisebbségi tömbökkel eleve más képet kapunk. Nem beszélve arról, hogy az magyar kultúrájú erdélyi zsidóság támogatott átállására nem volt elegendő két évtized. Ezt a társadalmi csoportot az észak-erdélyi holocaust tüntette el.

A másik fundamentum, a Gyulafehérvári Határozatok és a párizsi kisebbségi szerződés csak papíron léteztek mivel nem váltak alkotmányjogi forrásokká. Ebből a szempontból ez az oly sokszor hivatkozott tanulmány "a tartalom nélküli formák" világához tartozik.

5. Iulia Maniu tragédiája, hogy szabadelvű értékeit 1918 után nem tudta a kormányzati munkában megvalósítani. Egyszerre kellett megküzdenie egy tőle idegen politikai kultúrával, kormányzati hagyománnyal és a totalitárius eszméssel. "Az erdélyi lélek kollektív drámája ez."⁴²

⁴² Ezzel a szalgcímmel jelent meg a Nemzeti Parasztpárt lapja, a Patria 1931 júniusában, Maniu pártelnöki lemondása után.

Iuliu Maniu

A kisebbségi kérdés⁴³

Tisztelt Elnök úr,
Hölgyeim és Uraim

Azzal a kéréssel fordultak hozzám, hogy előadást tartsak a kisebbségi kérdéstről. A kisebbségi kérdésnek megvan a saját szakirodalma és tudományos elméletei, különböző országokban pedig különféle módokon kísérleteznek megoldásával. A rendelkezésemre álló rövid idő alatt viszont nem lehetséges, hogy az említett, egyébként érdekes és fontos szempontok szerint járjam körül a témakört. (...)⁴⁴

Piemont langyos bölcsőjének védelme és Cavour zseniális vezetése mellett jött létre az a nemzeti eszme, illetve a nemzeti egység azon ideálja, amely az elnyomottak szívét és eszét egyaránt meghódítva szétzúzta a régi világ előítéleteit. A nemzeti egységnek nevezhető halhatatlan igazság dicsőséges folyamának nem tudott ellenállni sem az osztrák feudalizmus, sem a német imperializmus, sem a cári félteokrácia, sem a magyar faj- és osztályhatalom. A nemzeti egység a legtökéletesebb emberi szervezet, hiszen alapjául olyan tulajdonságok szolgálnak, amelyek bármely nemzetet és a legtökéletesebb politikai szervezetet is, az államot, egyaránt jellemeznek, egyszersmind megalkotnak. Ezek a tulajdonságok pedig nem mások, mint a nyelv, a szokások, a gondolkodásmód, a hagyomány és a törekvések egysége.

A nemzeti egységekbe szerveződő nemzetállami alakzatok létrejöttének forrását az a filozófiai meggondolás képezi, miszerint bármely népnek az a rendeltetése, hogy sajátosságaival úgy járuljon hozzá az emberi civilizáció kiteljesedéséhez, hogy egyszersmind kifejezésre juttassa és biztosítsa saját létének kétségbevonhatatlan jogát. A nemzeti egység tulajdonságainak megőrzése és ápolása tehát nemcsak jog, hanem az emberi civilizációval szembeni köteleesség is.

A civilizáció végső következménye az emberi szervezetek kiteljesedése. Az emberi civilizáció fejlődését leginkább egy olyan grafikonnal lehetne szemléltetni, amely fokozatosan halad a családi és primitív törzsek szervezeteitől a francia és angol állam gigantikus berendezkedettségéig, ahol egy beékelés által, szempillantás alatt felbukkan a nemzeti kincs és az emberi civilizáció megvédése érdekében mozgósított több millió bajonett. A nemzeti sajátosságok tökéletesítése, és szükség esetén történő megvédése csakis az államban és az állam által elképzelhető, ezért minden népnek szüksége van egy ilyen grandiózus szervezetre.

⁴³ A Fundația Universitară Carol I. (I. Károly Egyetemi Alapítványnál), az Institutul Social Român (Román Társadalmi Intézet) szervezésében 1924 május 11-én tartott előadást külön füzetben publikálták. Ez a fordítás annak alapján készült: Iuliu Maniu: *Problema minorităților*. Cultura Nationala, București, 1924, 21 p. Ugyanezt közölte a *România* 1924. május 15., 16., 17., száma. Ebből közölt összefoglalót a *Magyar Kisebbség* 1924. 11. sz. 477-480. p.; 12. sz. 517-524. p.

⁴⁴ A terjedelmi okokból elhagyott részben az előadó kifejtette, hogy elméleti összefüggésekkel nem kíván foglalkozni, az olasz nemzeti eszmét a reneszánszból eredeztetve.

Az emberi civilizáció eme fokán a gondolkodóknak rá kellett döbbsenniük arra, hogy a népvándorlások és az idegen uralmak nem múltak el nyomtalanul. Az őslakos nagy nemzeti testben maradtak különböző népszigetek, helyenként pedig kompakt egészeket alkotó népek is, amelyek jelenlétét figyelembe kell venni, és amelyeknek ugyanúgy halhatatlan joguk van létezni és kiteljesedni, mint másoknak, tehát saját életre, szabadságra és prosperitásra van szükségük.

Ebből az állandó versengésből és létért való küzdelemből keletkezett a faji, nyelvi és vallási kisebbségek problémája, míg az erők viszonylagossága megszülte a védelemre jogosult kisebbségek és kis nemzetek témakörét.

A világháború nemcsak a nemzeti eszme dicsőségét és a nemzetállamok létrehozását eredményezte, hanem azt is, hogy a nemzetek merev szuverenitásának helyébe egy magasabb fokú, és az emberi kapcsolatok jobb kiteljesítését egyaránt biztosító nemzetek közötti testvériség létrejöjjön.

Az emberiség primitív, majdhogynem vad állapotában az egyének között az erősebbé volt az elsőbbség. A leggyengébbek részére azonban az emberi civilizáció elhozta a törvény által biztosított pajzsot. Az emberi civilizáció fejlettebb állapotában az államok és a különböző népek közötti kapcsolatokban, valamint az ezeken belüli viszonyokban a kisebbségeket jogi pajzs védi. Ily módon az emberiség öntudatában, amely a Népszövetség által nemzetközi intézményi státusra tett szert, mindegyik kisebbség megtalálja a maga biztonságos helyét az erőviszonyok állandó egyenlőtlensége közepette is.

Ebből az következik, hogy a kisebbségi kérdésnek két aspektusa van, illetve megoldásának két szempontot kell figyelembe vennie. Elsősorban a szóban forgó nemzetállam szemszögéből kell megoldani, mégpedig úgy, hogy a kisebbség nagyságrendje, kulturális, gazdasági és társadalmi fontossága, valamint a törvénykezésben, közigazgatásban, igazságszolgáltatásban, közoktatásban kifejtett befolyása ne veszélyeztesse:

- a) Az állam létét és területi integritását;
- b) A nép állandó fennmaradását, azaz ne akadályozza meg a nemzet államának és testének lelki és nemzeti megvalósulását;
- c) Ne rontsa meg a sajátos nemzeti szellemiséget, a nemzeti hagyományt, gondolkodást és törekvést, valamint az államalkotó nép sajátos tulajdonságainak összetevőit, azaz azon lelki és erkölcsi gazdagságok forrását, amelyek már önmagukban létezési jogot biztosítanak egy nemzetnek.

Ezután, a kisebbségi kérdést az emberiség, és az emberrel, mint egyénnel szembeni tisztelet szemszögéből, valamint az etnikai, nyelvi vagy vallási kisebbségnek, mint kollektív személyiségnek a szemszögéből kell megoldani, ugyanis a kisebbség csak akkor fejlesztheti tovább sajátos tulajdonságait, ha bizonyos korporatív jogait elismerjük.

Mielőtt rátérnénk a kérdéskörnek az említett két szempont szerinti elemzésére, szükségesnek tartom, hogy tisztázzunk két félreértést, pontosabban szeretném, ha két dolgot előzetesen leszögeznénk.

Említettem már, hogy a nemzetállam és a nemzeti egység jogosultsága azért szükséges, mert csak így lehet egy nép sajátos tulajdonságait kiteljesíteni és megőrizni. Félreértés akkor támadhat, ha az etnikai, nyelvi vagy vallási kisebbségek ugyanezt az argumentációt a saját érdekükben hangoztatják, és hasonló okokból ők is saját nemzeti államot szeretnének létrehozni.

Úgy gondolom, hogy fölösleges lenne elmagyarázni azoknak, akik ilyen igénnyel lépnek fel, hogy ez az álláspont az erőviszonyok felaprózását és oly mértékű lecsökkenését eredményezné, ami már semmit sem használna. Elégséges itt kihangsúlyozni, hogy az összehangolás egyetemes elve azt feltételezi, hogy a természet bármely értékét oda kell

helyezni, ahol ez az érték életképes és hasznos, vagy az egyetemes gazdaság szempontjából szükséges.

Ha a román népnek nem itt lenne a nemzeti állama, akkor nem lenne olyan helye, ahol az emberi civilizáció érdekében ápolhatná és értékesíthetné saját tulajdonságait.

Minden más népnek máshol van a bölcsője, máshol alakult ki nyelvük, lelki alkatuk és gondolkodásmódjuk. Máshol van az a föld és az éghajlat, amely létrehozta és más minőséggel ruházta fel fantáziájukat, lelki alkatukat és gondolkodásukat. Az ő testvéreik bölcsőjük mellett élnek, ott teljesítik az emberi civilizációval szembeni kötelességüket és hivatásukat. A magyarok a Duna és a Tisza menti széles térségben, a németek a Német Birodalom területén, a szerbek és a bulgárok a Balkán félszigeten, az oroszok pedig óriási birodalmukban. Az emberi civilizáció ily módon semmit sem veszít, sőt, azáltal, hogy a világ egy szegletét rábízta arra, aki létrehozta azt, és aki máshol nem tudna létezni, csak gazdagodhat.

Még egy félreértést tisztáznunk kell, pontosabban egy, a kisebbségek által gyakran hangoztatott és a sajtóban sokat vitatott kijelentés valódi tartalmát fel kell tárunk.

Egyesek azt állítják, hogy a mi államunk többnyelvű, és innen egy sor, a kisebbségre nézve kedvező következtetést vonnak le, míg mások tagadják ezt az állítást, és ezért azon az alapon, hogy a mi államunk nem többnyelvű, megtagadják egy sor jogot a kisebbségektől.

Észre kell vennünk, hogy országunk lakosságának 74 százaléka román, míg a többi 26 százalék más népekhez tartozik. Nyilvánvaló tehát, hogy országunk lakosságába különböző kisebbségek szivárogtak be, mint ahogy különben nem hiszem, hogy létezne olyan ország, amelynek teljes lakossága egyetlen néphez tartozna és egy nyelvet beszélne. Azonban az a tény, hogy a lakosság egy bizonyos része más nyelvet beszél nem jelenti azt, hogy az állam, mint társadalmi és politikai szervezet többnyelvű lenne.

Ez a tény önmagában még nem biztosítja az állam többnyelvűségét, hanem egy sor más tényezőnek, és a faji és nyelvi kisebbségek némely, ilyen vonatkozásban döntő fontosságú tulajdonságának köszönhető.

Egy állam akkor nevezhető többnyelvűnek, ha a kompakt tömegben élő és földrajzi folytonosságot mutató faji vagy nyelvi kisebbségeinek azon a földön alakultak ki saját hagyományai, és maguk a kisebbségek pedig tudatosan hozzájárultak annak az államnak a létrehozásához, megszervezéséhez és fenntartásához, amely bizonyos mértékben a saját akaratuk kivetítése és sajátos megnyilvánulása is. Egy állam főképp akkor tekinthető többnyelvűnek, ha a faji vagy nyelvi egyes kisebbségek néptömegei igazságos társadalmi erőviszonyai következtében fel vannak jogosítva, illetve képesek is arra, hogy valódi demokratikus feltételek közepette befolyásolják az állam egész létének megszervezését és vezetését.

Elég egyetlen pillantást vetni Románia néprajzi térképére, vagy elégséges, ha a romániai egyes faji és nyelvi kisebbségek néprajzi, illetve társadalmi szerkezetének táblázatait röviden elemezzük, hogy bárkit meggyőzhessünk arról, országunk egyetlen népének sincsenek meg az előbb említett tulajdonságai. Egyik nép sincs feljogosítva, illetve egyik sem képes, sőt mi több, egyik sem akarja akaratát és politikai jellegét ráerőszakolni államunk életére.

Hagyomány, illetve nemzeti és politikai öntudat szempontjából ebben a vonatkozásban elsősorban a magyar és a német nép jöhet számításba.

Államunk faji és nyelvi kisebbségei közül a magyar kisebbség a legszámottevőbb, de ez is mindössze 8,6 százalékot tesz ki az összlakosságon belül. Az általuk lakott terület körülbelül 110 ezer négyzetkilométer, ám ez a terület nem mutat földrajzi folytonosságot, többnyire olyan helyeken élnek, amelyek a román népcsoport tömbjén belül enklávét képeznek (igaz, egyes enklávék ténylegesen számottevők, mint például a székely megyék esetében).

A magyar nép társadalmi szerkezetéből és földrajzi elhelyezkedéséből fatális módon az következik, hogy kiterjesztett demokratikus viszonyok közepette politikai fontossága csökkenne az őt körülvevő néptömegekkel szemben. Az egykori magyar állam vezetőit pontosan ez a tény tette annak idején a demokrácia legnagyobb ellenségévé. Valódi és kiterjesztett demokratikus feltételek mellett ők még az egykori államuknak sem tudtak volna nemzeti jelleget biztosítani.

Hasonló adottságokkal rendelkezik a német nép is. Ők a lakosság 4,3 százalékát teszik ki, többnyire Erdély, Bánság, Besszarábia, Bukovina területén enklávékban élnek. Igaz, társadalmi struktúrájuk meglehetősen szilárd, kulturális és gazdasági életük virágzik, azonban különböző hagyományokkal rendelkeznek és eltérő környezetekben élnek, úgyhogy demokratikus képviselői rendszer megléte mellett teljes mértékben hiányzik annak a lehetősége, hogy akár részlegesen is érvényesíteni tudják politikai akaratukat.

A többi faji, nyelvi és vallási etnikai kisebbségek az ország területén oly szétszórtaan élnek, és országos viszonylatban politikai erejük oly csekély, hogy államunknak más jelleget nem tudnának adni, sem etikai alapállásból, sem fizikai képességük révén. A mi államunk tehát román nemzeti állam és ezt a jellegét nem szabad elveszítenie, és nem is veszíti el, még akkor sem ha egybeszámoljuk az összes kisebbségeket. Csak akkor lenne ez lehetséges, ha a román nép vezetői sorozatos történelmi hibákat vagy halálos bűnöket követnének el.

Ám azok is tévednek, akik teljesen elutasítják államunk többnyelvűségét és kizárólag a román nemzeti állam szempontjából kívánják megoldani a kisebbségi kérdést. Akik így gondolkoznak, azok nem veszik észre, hogy ezt a kérdést nemcsak az állam politikai erőviszonyai határozzák meg, hanem ezen túlmenően egyrészt egy olyan emberi jog, amely az egész emberiség óriási áldozathozatalai során keletkezett, másrészt egy olyan egyetemes ügy, amelyet igazán nagy emberek vértanúhalála szentelt meg, végső soron pedig éppen az állam hasznosságának, ésszerűségének és harmonikus fejlődésének kérdése. A kisebbségi kérdés sikeres megoldásától függ az, hogy mindannyiunk javát szolgálva az állam képes-e minden etnikai, társadalmi, gazdasági és kulturális erőt származásától függetlenül felhasználni. Mindezek mellett pedig a békeszerződés határozatai, az 1919 december 9.-én Párizsban aláírt kisebbségi szerződés⁴⁵, valamint az 1918. december 1-i Gyulafehérvári Határozatok értelmében a kisebbségi kérdés nemzetközi fontosságúvá vált, és ezért megoldása elől nem zárkozhatunk el. (...)⁴⁶

Az ország egész lakosságára kiterjedő népszámlálás igencsak sürgős lenne, hiszen csak így tudnánk felmérni az ország jelenlegi néprajzi, gazdasági, kulturális és társadalmi helyzetét.

Tekintsük most meg az egyesült tartományok helyzetét:

Erdély, Bánság, Körös és Máramaros mintegy 5.114.000 lakosa 102.000 négyzetkilométer területen él. A lakosság a következőképpen oszlik meg: 2.930.000 román, 1.305.000 magyar, 539.000 német, 181.000 zsidó, 157.000 egyéb kisebbség. Következésképpen a románok 57,30 százalékot tesznek ki, a többi pedig a kisebbségek részaránya.

⁴⁵ Maniu a *tratatul adițional* kifejezést használja, amit esetleg *pót-* vagy *járvulékos szerződésnek* fordíthatnánk, a korabeli magyar szakirodalomban azonban a *párizsi kisebbségi szerződés* kifejezés honosult meg. A dokumentum eredeti francia neve így hangzik: TRAITÉ entre LES PRINCIPALES PUISSANCES ALLIÉES ET ASSOCIÉES et LA ROUMANIE, SIGNÉ A PARIS LE 9 DÉCEMBRE 1919

⁴⁶ A kihagyott részben Románia és a szomszédos országos nemzetiségstatisztikai adatait szerepelnek. A romániai adatok a Buletinul statistic (Statisztikai Közlöny) 1924. 1. számából származnak.

Itt a falusi lakosság száma 4.329.000, a városiaké pedig 721.000.

Erdély, Bánság, Körös és Máramaros megyéit tekintve kijelenthetjük, hogy 15 megyében abszolút román többséget találunk, ide tartozik Fogaras megye (95,86%), Alsó-Fehér, Hunyad és Szolnok-Doboka megyékben több mint 80%, Torda-Aranyos, Krassó-Szörény, Beszterce-Naszód és Szeben megyékben több mint 70%, Kolozs, Arad, Szilágy, Szatmár, Bihar és Máramaros megyékben több mint 60%, míg Kis-Küküllő megyében 50% román él. Brassó és Nagy-Küküllő megyékben a románok relatív többséget képeznek.

A magyarok három székelyföldi megyében abszolút többségben élnek, idetartoznak Udvarhely (93,13%), valamint Háromszék és Csík megyék, Maros-Torda megyében pedig relatív többségben találhatjuk őket.

A németek egyetlen megyében sem élnek abszolút többségben. Temes-Torontál megyében viszont relatív többséget képeznek, míg Brassó, Szeben, Nagy-Küküllő és Beszterce-Naszód megyékben jelentős számban laknak.

A városi lakosság 45,79%-a magyar, 25,18 %-a román, 14,61%-a német és 12,62%-a zsidó. A románok részaránya a városi lakosság körében nagy mértékben növekedik, ugyanis ez az arány 1900 és 1923 között megközelítőleg 80 százalékkal emelkedett. A 38 város közül 11-ben román (Abrudbánya, Gyulafehérvár, Nagybánya, Karánsebes, Déva, Fogaras, Szamosújvár, Hátszeg, Vizakna, Szászváros és Szászsebes), 6 esetben német többséget találunk (Szeben, Segesvár, Medgyes, Beszterce, Nagykároly és Temesvár), míg a többi 21 városban magyar többség él.

A Kárpátokon túl 61.000 iparos tevékenykedik, ebből 15.000 román, míg a 21.000 kereskedőből 3.000 román. Az ipari vállalatok száma 1962, ebből 371 román kézben van, míg az 1780 kereskedelmi vállalatból 468 román. A napilapok közül 17 magyar, 7 német és 3 román nyelvű. (...) ⁴⁷

Vizsgáljuk meg a következőkben a román állam kisebbségeinek jogi helyzetét.

A faji, nyelvi és vallási kisebbségek kérdését nálunk még mindig nem szabályozza valamilyen kisebbségi kódex vagy országos jogkörű idevonatkozó törvény. Az Alkotmány csak az állampolgárok törvény előtti egyenlőségét, valamint a polgári és politikai jogokkal való egyenlő felhatalmazásukat tartalmazza. Ezeket a jogokat már az 1866-os Alkotmány is kimondta, de az hogy a különböző kisebbségekhez tartozó egyének egyenlő bánásmódja hogyan valósuljon meg a gyakorlatban, mind a mai napig nincsen meghatározva. A kisebbségi kérdés rendezésének elvi alapját az 1918. December 1-i Gyulafehérvári Nemzetgyűlés határozatai, valamint az 1919. December 9.-én Párizsban aláírt kisebbségi szerződés kitételei tartalmazzák. Erdélyre, Bánságra, Máramarosra és Körösre vonatkozóan a kisebbségi kérdést részlegesen és ideiglenesen a Kormányzó Tanács ⁴⁸ 1. sz. rendelete kezeli. ⁴⁹ Ez a rendelet a Kárpátokon túli részeknek ugyanolyan egyenlő jogokat ír elő, mint amilyeneket az 1868-as magyarországi nemzetiségi törvény tartalmazott: ahol ott a magyar állami nyelv használatáról beszéltek, az most itt a román állami nyelvre vonatkozik, és amilyen jogokat biztosítottak akkor abban a törvényben a románoknak, ugyanolyan jogokat ír elő ez a rendelet most a magyaroknak és a többi kisebbségi népek.

A kisebbségi kérdésre vonatkozóan a Gyulafehérvári Határozatok a következő elveket fektette le:

"Teljes nemzeti szabadság az együttlakó népek számára. Minden népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját

⁴⁷ A kihagyott részben Bessarábia és Bukovina nemzetiségi viszonyait közli az előadó.

⁴⁸ A román eredetiben: *Consiliul Dirigent*

⁴⁹ *Gazetta Oficiala* 1919. ian. 14/27.

kebeléből választott egyének által. A törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való részvételre minden nép népességének számarányában nyer jogot.

"Egyenlő jog és teljes autonóm, felekezeti szabadság az állam összes felekezete számára."⁵⁰

A kisebbségek jogaira vonatkozóan a *párizsi kisebbségi szerződés* a következő kitételeket tartalmazza:

"8. *Cikk* -- Minden román állampolgár (ressortissants) faji, nyelvi vagy vallási különbség nélkül a törvény előtt egyenlő és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezi.

Vallási, hitbeli vagy felekezeti különbség a polgári és politikai jogok élvezet, így nevezetesen: nyilvános állások, hivatalok és méltóságok elnyerése vagy különféle foglalkozások és iparok gyakorlása tekintetében egyetlen román állampolgárra sem lehet hátrányos.

Egyetlen román állampolgár (ressortissants) sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallási életben, a sajtó útján történő vagy bármilyen közzététel terén vagy a nyilvános gyűléseken.

A román Kormánynak a hivatalos nyelv megállapítására vonatkozó intézkedését nem érintve, a nem román nyelvű román állampolgárok nyelvüknek a bíróságok előtt akár szóban, akár írásban való használata tekintetében méltányos könnyítésekben fognak részesülni.

9. *Cikk* -- Azok a román állampolgárok (ressortissants), akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, jogilag ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi román állampolgárok. Nevezetesen hasonló joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, igazgatni és azokra felügyelni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használhatják és vallásukat szabadon gyakorolhatják.

10. *Cikk* -- Olyan városokban és kerületekben, ahol nem román nyelvű román állampolgárok (ressortissants) jelentékeny arányban laknak, a román Kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni avégből, hogy ily román állampolgárok (ressortissants) gyermekeit az elemi iskolákban saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a román Kormányt abban, hogy a román nyelv oktatását az említett iskolákban kötelezővé tegye.

Azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban laknak faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartozó román állampolgárok, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazoknak az összegeknek az élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékony célra fordíttatnak.

11. *Cikk* -- Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász kerületeknek a román Állam ellenőrzése mellett, vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen.

12. *Cikk* -- Románia hozzájárul ahhoz, hogy amennyiben az előző cikkek rendelkezései oly személyeket érintenek, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezek a rendelkezések nemzetközi érdekű kötelezettségek és a Nemzetek Szövetségének védelme (garantie) alatt fognak állni."⁵¹

⁵⁰ A Gyulafehérvári Határozatokat román és magyar nyelven közli: Nagy Lajos: A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 1944, 208-211. p. Az itt idézett szöveg a határozat III. 1., 2. pontjai.

⁵¹ A *párizsi kisebbségi szerződést* francia és magyar nyelven közli: Nagy Lajos ... i.m. 212-221. p.

Mindenekelőtt meg kell jegyeznünk, hogy a Gyulafehérvári Nemzetgyűlés Határozataiban említett jogok, nemcsak a Kárpátokon túli területekre, hanem az egész Romániára vonatkoztak, a nemzetgyűlés pedig követelte azt is, hogy az új román alkotmányt is eme határozatok szellemében alkossák meg. Hasonlóképpen az 1919 december 9.-én aláírt kisebbségi szerződés kitételei is az egész országra vonatkoztatva érvényesek. Ezzel szemben például a Jugoszláv Állammal kötött szerződés csak az osztrák-magyar monarchiából kiszakított területekre érvényes. A mi államunkkal és a többi utódállammal kötött szerződések közötti további lényeges különbség az, hogy míg a miénk önmagában nem tartalmaz kitételeket a zsidókra vonatkozóan, addig a többiekben találhatunk a zsidókat pozitívan érintő fontos kitételeket.⁵²

A kisebbségi kérdés gyakorlati megoldására vonatkozó két elvi alapot összehasonlítva, azonnal és könnyen megállapítható, hogy a kisebbségek számára a Gyulafehérvári Határozatok szélesebb jogokat tartalmaznak, mint a kisebbségi szerződésben foglaltak. Különösképpen az a megfogalmazás, hogy "teljes nemzeti szabadság az együttlakó népek számára" aggodalomkeltően felkavarta a román közvéleményt, míg a kisebbségek részére túlzott követelések támasztására adott okot.⁵³

Ahhoz, hogy az ilyen jellegű aggodalmakat és igényeket eloszlassuk, a szóban forgó kitétel történelmi előzményét, gyakorlati megfontolását és valódi tartalmát tisztáznunk kell.

A Kárpátokon túli román nép politikai megfontolásai és nemzeti törekvései nagyon régikeletűek. A 15. századig az ottani román nép önmaga rendelkezhetett nemzeti jogaival, mígnem gyarmatosítással, illetve egyéb önkényeskedő eszközökkel a magyar királyok vezette hűbéri koncepciók és magyar politikai törekvések az őslakos román népet meg nem fosztották nemzeti jogaitól. A román népet kiiktatták az állam életéből, és nagyrészt jobbágy, illetve robotos sorsra juttatták. Ezért van az, hogy a román nép történetét az azokon a vidékeken élő jobbágyak történeteként ismerik. És ezért van az is, hogy minden akkori társadalmi és gazdasági mozgalom vagy forradalom egyúttal nemzeti felszabadító mozgalom is volt. A 18. században ezek a mozgalmak hangsúlyozottabb jelleget kaptak. Ezek a mozgalmak pedig a balázsfalvi püspök, Micu Klein tevékenysége, illetve a Horia vezette 1784-es forradalom óta egyre kitartóbbakká és a román nép ellenségei által is érezhetővé váltak.

Mindezen politikai, társadalmi, vallási és nemzeti megnyilvánulások vezérgondolata és elsőrendű követelése Erdély és a Kárpátokon túli többi vidéken élő nép nemzeti szabadsága és egyenlő nemzeti jogok biztosítása volt. Ez a vezérgondolat vezetett el később a nemzeti függetlenség és egység eszméjéhez.

Az 1791-ben a balázsfalvi Bob és a nagyszebeni Adamovici püspökök által ismertetett *Suplex Libellus Valachorum*, az 1834-ben a nagyszebeni Moga püspök által ismertetett memorandum, az 1841-ben ugyanezen Moga püspök és a balázsfalvi Lemény püspök által ismertetett memorandum, az 1848-ban a balázsfalvi szabadság mezőn a nemzetgyűlés által kikiáltott nemzeti program, az 1849-es memorandum, az 1863-ban és 1864-ben a nagyszebeni

⁵² A kisebbségi szerződésekről részletesebben: Baranyai Zoltán: *A kisebbségi jogok védelme*. Budapest, 1922.

⁵³ Erre hivatkozva léptek fel az erdélyi magyar kisebbség képviselői nemzeti/kulturális autonómia igényével. Erre példa Országos Magyar Párt 1923/24-es nemzetiségi törvényjavaslatának indoklása. (A romániai OMP memoranduma. Paál Árpád Kézirathagyatéka, Haász Rezső Múzeum, Székelyudvarhely, Ms7651/764.) Néhány évvel később Maniu a Gyulafehérvári Határozatok értelmezéséről Bethlen Györggyel folytatott vitájában már ezen előadás következő okfejtésére hivatkozott. (Közigazgatási reform és a Magyar Párt. *Magyar Kisebbség* 1929. 15-16. sz. 564-574. p.)

diéta alatt a román nép képviselői által hozott törvények, az 1881-ben megállapított és 1905-ben kikiáltott román nemzeti politikai program, valamint az összes ebben az időben rendezett nemzeti konferencia határozatai mind-mind a Kárpátokon túli vidékek népei számára nemzeti szabadságot, egyenlő nemzeti és felekezeti jogokat követelt. A román nép mind a politikai rabság idején, mind pedig az 1863-1864-es államvezetésben való részvétel időszakában hű maradt elveihez.

Nemzeti jogok alatt minden nép azon jogát értjük, hogy egyrészt számbeli és társadalmi fontosságával összhangban befolyásolni tudja az állam életét, másrészt pedig azt, hogy faji tulajdonságait ne csak az egyének szintjén, hanem szabad gyülekezési és társulási jog által, a saját nyelvén történő oktatás szabadsága által, valamint földrajzi elhelyezkedése függvényében a saját nyelvének közhivatalokban történő elismerése által a közösség színjén is szabadon tudja fejlesztenie.

Az erdélyi román nép politikai gondolkodásának előbbieken ismertetett forrásainak és tartalmi vonatkozásainak szükségképpen meg kellett jelenniük a Gyulafehérvári Határozatokban is.

A Kárpátokon túl élő kisebbségek viszont igyekeznek úgy értelmezni a határozatot, mintha az a kisebbségek számára nemzeti autonómiát is tartalmazna. Ez a vélemény azonban teljesen hibás.

A kisebbségek számára a nemzetgyűlés nem döntött és nem is kívánt döntenie a nemzeti autonómia mellett. Sőt ellenkezőleg, tudatosan és nyíltan kifejezi, hogy ez nem lehetséges, következésképpen tehát a nemzeti autonómia biztosítása az elkövetkezendőkben sem lehetséges. Ezt bizonyítja az is, hogy a két napon és éjszakán keresztül zajlott nagyon hosszú és mélyreható előzetes tanácskozáson a nemzetgyűlés több tagjának a kisebbségek nemzeti autonómiájára vonatkozó javaslatát végül maga az előzetes tanácskozás utasította el. Az előzetes tanácskozás által egyöntetűen javasolt határozat a Nemzetgyűléshez már úgy jutott el, hogy hiányzott belőle a kisebbségek nemzeti autonómiájára vonatkozó kitétel.⁵⁴

Mint ahogy már korábban láttuk, a kisebbségek számára a Gyulafehérvári Határozatokhoz képest jóval kevesebb jogot biztosító párizsi kisebbségi szerződés szintén nem teszi lehetővé a kisebbségek nemzeti autonómiáját, csak állam által ellenőrizhető helyi autonómiáról beszél, ám ez is csak az erdélyi székelyek és szászok kulturális és vallási életére vonatkozik.

Az teljesen nyilvánvaló, hogy a kisebbségek számára sem a Gyulafehérvári Határozatok, sem a párizsi kisebbségi szerződés nem határoz meg nemzeti autonómiát, ugyanis eltekintve minden más érvtől, politikai, közigazgatási és bírói szinten a nemzeti autonómia maga után vonná a területi autonómiát is. Még ha eltekintünk is a kisebbségek területi, nemzeti autonómiája megvalósításának ellentmondó minden más körülménytől, már maga az a tény, hogy a kisebbségek egyáltalán nem rendelkeznek földrajzi folytonossággal, mondhatni fizikailag teszi lehetetlenné ennek az autonómiának a gyakorlati életbeültetését. A kisebbségek közül államunk területén egyedül csak a székely nép él egységes tömegben. Azonban e nép az ország lakosságához, illetve a magyarokhoz képest is számszerűleg oly csekély, továbbá földrajzi elhelyezkedése, valamint társadalmi és gazdasági struktúrája olyan természetű, hogy egy esetleges székely nemzeti autonómia bevezetése nemcsak a székelység, de a Kárpátokon túl élő magyar nép politikai erejének is olyan mértékű meggyengülését és

⁵⁴ A Vasile Goldiș képviselte eredeti álláspont módosulásáról, a gyulafehérvári nagygyűlés háttéréről: Nicolae Bălan levele Vasile Goldișnak 1918. november 20. közölte: Coriolan Suci: Două documente istorice din Noemvrie 1918. *Transilvania* 1943. 876-880.; Bárdi Nándor: Az erdélyi kérdés mint közigazgatási probléma. *Magyar Kisebbség* 1998. 1. sz. 114-122.

csökkenését eredményezné, amelyet tárgyilagosan átgondolva ők maguk sem fogadhatnának el.⁵⁵

Miután tisztáztuk a Nemzetgyűlés és a Kisebbségi szerződés rendelkezéseit, az államunk kisebbségeire vonatkozó gyakorlati és konkrét elképzeléseket meg kellene vizsgálnunk az állam és a kisebbségek szemszögéből egyaránt.

A román nemzeti állam szempontjából, illetve az állam területi épségének biztosítása és nemzeti jellegének megőrzése céljából, valamint egy olyan gyakorlatias és hatékony államvezetés lehetőségének megteremtése érdekében, amely sajátosságát és nemzeti karakterének megőrzését akár mint gondolkodásmódot, akár mint idegen életfelfogást képes legyen megkadályozni, a következő lépések szükségesek:

1. Az állam hivatalos nyelve legyen a román nyelv.
2. A központi kormányzat, a törvényhozás, valamint a központi államvezetés és intézményei hivatalos nyelve legyen a román nyelv.
3. Minden, természetéből kifolyólag központi szervezést és vezetést feltételező állami hivatal (hadsereg, külszolgálat, vasútforgalom, posta, távirat, vám, stb.) hivatalos nyelve legyen a román nyelv.
4. A közigazgatási hivatalok kormányal szembeni hivatalos kapcsolataiban használt nyelv a román nyelv legyen.
5. Az állami felsőoktatás, az alábbiakban megjelölendő kivételektől eltekintve az állami polgári és szakmai középfokú képzés, valamint a román vidékeken zajló, illetve bárhol, ahol román gyerekek laknak az elemi oktatás román nyelvű kell legyen, és ugyanakkor az egész oktatást át kell használni a román nép dicsőséges hagyományainak, törekvéseinek lelkülete és gondolata.
6. Semmilyen anyagi eszközt nem kímélve, az államnak minden hatalmát külön korlátozás nélkül igénybe kell vennie annak érdekében, hogy a román tudomány, művészet és irodalom, illetve ezek bármely megnyilvánulási formáját az ország egész területén szétterjessze és ismertté tegye.
7. Szem előtt tartva azt az igazságot, hogy a románok hite és egyháza a román nép védelmezője, az államnak minden hatalmát igénybe kell vennie a román nép mindkét vallási felekezetének támogatása érdekében.

Az államnak mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy egyházaink, a román művészet és irodalom, valamint a román nép társadalmi, gazdasági és kulturális beteljesülése területén a legrövidebb időn belül helyrehozza mindazt, amit a mostoha múlt és a román nép végzetes politikai szétszakíttottsága okozott. A román nemzeti érdekek korábbi államhatalommal szembeni védelmükből fakadó állandó anyagi hátrányuk leküzdése érdekében a Kárpátokon túli román egyházakat az évi természetes juttatásokon felül is támogatni kell. Ez azért is fontos, hogy az idegen uralom alatt jobban ellátott egyházakkal szemben versenyképesek tudjanak lenni.

Az állam hatalmának segítségével mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy az egész román nép a kultúra és gazdasági jólét, valamint lelki egysége, nemzeti és társadalmi kiteljesedése területén olyan szintet érjen el, mint amilyen szintre jutott korábban az állam védelme mellett, a közpénzek, az államhatalom erejének segítségével a minket túlszárnyaló többi faji, nyelvi és vallási kisebbség. A mi egyesült nemzeti államunk mintegy örökkévaló igazságként emelkedett ki e korábbi államok romjaiból.

⁵⁵ A húszas évek erdélyi magyar autonómia vitáiban ez az érv szorította háttérbe a székely autonómia terveket. Majd 1932-ben a székely kulturális autonómia megvalósítása már a hivatalos pártprogram szintjére emelkedett.

Ezért a tevékenységért nemhogy senki sem fog bennünket elítélni, hanem ellenkezőleg, a civilizált világ éppen akkor ítélne el, ha mindezt nem tennénk meg, és bebizonyosodna, hogy saját népünk érdekében képtelenek vagyunk meglévő jogunkkal és hatalmunkkal élni.

8. A hadesereget minden áron fenn kell tartani és rendeltetésének megfelelően úgy kell megszervezni, mint a nemzeti egység és büszkeség valódi megtestesítőjét, amely kész bármikor a nemzeti örökség sikeres védelmére. Megfelelő ellátása és felszerelése mellett, vezetési szellemiségében és külsőségeiben egyaránt a nemzeti büszkeség, illetve a nemzeti egység hatalmának és tudatának terjesztőjévé kell válnia.

9. Az állam hatalmát a parasztság, az ipar, a kereskedelem, illetve a románok egész gazdasági életének és társadalmi kiteljesedésének fellendülése és megerősödése érdekében kell használni. Az a tény, hogy a mai Románia városait majdhogynem teljességgel nem román lakosok lakják az elmúlt nehéz időknek és azon korábbi államok tudatos politikájának tudható be, amelyekből a román tartományok az anyaországgal való egyesülés céljából kiszakadtak. Az uralkodó népek nagyon jól tudták, hogy csak városokban és a városok által jöhet létre kultúra, illetve ezáltal egy előrehaladottabb társadalmi és gazdasági állapot, így a széles román néptömegek között éppen azért hoztak szándékosan létre városokat, hogy az ezekből kisugárzó kultúra és gazdagság tönkretégye a román lakosságot. Következésképpen a román állam a román nép érdekeinek megfelelően helyre kell hozza mindazt, amit az idegen uralom szintén állami eszközökkel tett. Középosztály hiányában a román nép társadalmi szerkezete, míg az iparosok és kereskedők termelő osztálya nélkül pedig a nemzeti termelés hiányos és beteg. Ezeket tehát az állam hatalmával ki kell teljesíteni és meg kell gyógyítani.

Itt nem arról van szó, hogy a már meglévő gazdasági értékeket szétromboljuk, sőt ezeket az értékeket igenis meg kell őrizni. Itt inkább arról van szó, hogy a román nép soraiból egy új társadalmi és gazdasági erőt kell létrehozni. Ezen igyekezetünket senki sem tekintheti sértőnek, főképp akkor nem, ha figyelembe vesszük, hogy a Kárpátokon túli magyar és részben zsidó városok kevés kivételtől eltekintve eredetileg német vagy szláv városok voltak, amelyek később az állam életének természetes velejárójaként állami erő által elmagyarosodtak.

10. Haza kell telepíteni az országba mindazon, a világ különböző részein szétszóródva élő románokat, akik földrajzi folyamatosságuk hiányában, illetve lelki és társadalmi kapcsolataikat a román nép bölcsőjével elveszítve, pusztulásra vannak ítélve. Szibériában és Kaukázusban, Bulgáriában, Albániában, Isztriában, Görögországban és Amerikában számtalan, idegen néptömegek között kis enklávében élő szorgalmas, jó gazda vagy kitűnő kereskedő román él, akik az idők során el fognak tűnni. Ezek mind pusztulásra vannak ítélve. A minket körülvevő nagy népekhez viszonyítva mi románok azonban oly kevesen vagyunk, hogy nem engedhetjük meg magunknak azt a luxust, hogy akár egyetlen román lélek is elvesszen. Ennyi értékes román élet sürgős megmentése érdekében a román államnak haladéktalanul erőteljes tudatos cselekvésekbe kell fognia. A szibériai és kaukázusi virágzó román falvakat, a mindenhol megtalálható derék makedorómán kereskedőket és az Amerikában élő szorgalmas munkásainkat mind-mind mozgósítani kell annak érdekében, hogy szülőföldjükön teremtsenek otthont maguknak, és tevékenységüket, tehetségüket pedig az országnak szenteljék.

11. Meg kell akadályozni az olyan idegen elemek országunkba történő szisztematikus és tömeges bevándorlását, amelyek vagy a hazájukban fennálló rossz körülmények miatt, vagy pedig a háború utáni jobb életkörülmények keresése miatt szeretnék országunkat előzőlni. Ha ezek ittmaradnak, vagy tovább engedjük terjeszkedni őket az ország belsejébe, akkor ez a román nép erőviszonyait kedvezőtlenül érintheti, és megakadályozhatja, hogy saját országában ne megfelelő módon éljen és gazdagodjon. Ha figyelembe vesszük, hogy csak a besszarábiai városokban a statisztikai közlöny szerint ez a bevándorolt és ideiglenes

lakhellyel rendelkező lakosság 168.825 lelket tesz ki, és ha ehhez még hozzátesszük a besszarábiai, valamint erdélyi és bukovinai falvak pontosan nem ismert hasonló adatait, könnyen megállapítható, hogy ez a szám valószínűleg igen magas és továbbra is ellenőrizhetetlen marad. Egy nem szakértőnek is be kell látnia, hogy miután több százezer román kénytelen volt vándorbotot ragadni és őshazáját elhagyni, és amíg a román államnak nem állt módjában az elvándoroltak hazatelepítése, addig most megengedhetetlen és természetellenes dolog lenne, ha engedné, hogy földjét bármilyen eredetű és célú idegen elemek tömegesen belakják.

12. Semmilyen pénzügyi eszközt sem sajnálva a fentiek mellett a román nép higiéniai és társadalom-erkölcsi állapotának javításáért is meg kell tenni mindent. Nem szabad hagyni, hogy népünk fiai szemünk láttára süllyedjenek el testi és lelki elhanyagoltságba. Nem fogadhatjuk el a mai helyzetet, amikor is az évi 613.000 újszülöttből 62.000, azaz 10%-uk törvénytelenül, 12.000 pedig halva születik, 33%-uk egy éves korukig és 11,9%-uk pedig 1 és 5 éves koruk között meghal.

A kisebbségi kérdés megoldása érdekében felsorolt, az állam szempontjából szükségesnek tartott pontosítások után, a kisebbségek érdekeinek igazságos és méltányos védelmét, az ő szempontjaikat figyelembe vevő jogokat is meg kell fogalmaznunk.

Mivel a kisebbségi kérdés bonyolultsága folytán felöleli az állam majd minden problémáját, és ugyanakkor szorosan összefügg bizonyos konkrét feltételekkel, szinte lehetetlen a kisebbségi jogok pragmatikus és részletes meghatározása egy ilyen előadás keretei között. A következőkben ezért csak az alapvető és általános szempontokat, valamint ezek gyakorlati alkalmazására vonatkozó elképzeléseket ismertetem.

Először is azt kell észrevennünk, hogy az ország egészére sematikus alkalmazható, illetve a máshol született tudományos, vagy politikai elképzeléseket a kisebbségi kérdés hazai megoldásakor a gyakorlatban nem alkalmazhatjuk. Hazánkban különböző néprajzi jellegzetességekkel, földrajzi helyzettel és más-más társadalmi és kulturális struktúrával rendelkező népek élnek. Valamely politikai intézkedés, ami egy bizonyos konkrét esetben az egyik nálunk élő népnek talán megfelelne, nem biztos, hogy ugyanakkor megfelelne egy másiknak is. Vannak népek ugyanis, amelyek már több száz éve itt élnek és saját hagyományaikat is itt alakították ki, míg vannak olyanok is, amelyek nemrég telepedtek itt le és még nem rendelkeznek kollektív hagyománnyal. Vannak olyan népek, amelyek földrajzi értelemben egy adott területen élnek, és vannak olyanok is, amelyek majdhogynem az egész ország területén mintegy szétszóródva élnek. Egyesek már fejlett kultúrával és nemzeti azonosságtudattal rendelkeznek, míg mások csak most ébredtek öntudatukra. Nyilvánvaló tehát, hogy a gyakorlatban, illetve az egyes konkrét esetekben nem alkalmazhatjuk ugyanazt az elbírálást mindenkivel szembe. A kisebbségi kérdés megoldásának elvi vonatkozásainál állandóan szem előtt kell tartanunk ezen gyakorlati megfontolásokat is.

A már az Ókirályságban és az egyesült tartományokban is régebb lefektetett törvény előtti állampolgári egyenlőségen túl, biztosítani kell az egyes faji, nyelvi és vallási kisebbségekhez tartozók polgári és politikai jogait is. A kérdés további taglalásához tudni kell, hogy a polgári jogok két nagy kategóriába sorolhatók, nevezetesen az állampolgári jogok, illetve a tulajdonképpen politikai jogok csoportjába.

Az állampolgári jogok a következők: személyi szabadság és biztonság, gondolat szabadság, a vélemény szabadság, a szólás- és sajtó szabadság, vallási és oktatási szabadság, gyülekezési és társulási szabadság, a nyelvhez való jog, a szakmai pálya vagy a foglalkozás megválasztásának szabadsága, valamint a munka szabadsága. A tulajdonképpen politikai jogok az ország törvénykezésében, a bírói testületekben, illetve az ország közigazgatásában való részvétel jogát biztosítja.

A felsorolt jogok közül egyesek annyira nyilvánvalóak, hogy nem is érdemes velük különösebben foglalkozni, vannak azonban olyanok, amelyeknek hasznossága és gyakorlati alkalmazhatósága bizonyos pontosításokat követel. Ezen utóbbiakhoz tartozik a szólás- és sajtószabadság, a gyülekezési és társulási jog, a vallásszabadság, az oktatás szabadsága, az oktatásban illetve a közhivatalokban használt nyelv szabadsága, végül pedig a törvénykezésben, a bírói testületekben, illetve az ország közigazgatásában való részvétel joga.

1. A semmilyen előzetes jóváhagyással nem korlátozható szólás- és sajtószabadságot, valamint a gyülekezési és társulási szabadságot fajra, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül az ország minden állampolgára számára egyenlő módon és megszorítások nélkül biztosítani kell. E szabadságjogok egyenlő gyakorlását sem jogi, sem egyéb hátrányos rendelkezések nem akadályozhatják meg. Az alkotmányos alaptörvényeknek tartalmazniuk kell ezeket a jogokat, és minden állampolgárra egyformán kiterjedő biztosítékok, illetve büntetések által oltalmazniuk kell nemcsak az elvet magát, hanem az elv gyakorlatba ültetésének módozatait is.

Úgy gondolom, hogy hazánk feltételei mellett elfogadhatatlan lenne a társulások alapításának és a gyülekezések szervezésének előre be nem jelentése, de másrészt azt is le kell szögezni ugyanakkor, hogy a bejelentéseket tudomásul kell venni. A társaságok működését, valamint a gyűlések szervezését csak akkor kell megtiltani, ha ezek nyilvánvaló módon az állam integritása, a közrend vagy a jó ízlés ellen irányulnak. Országunk feltételei közepette továbbá elfogadhatatlannak és túlzásnak tartom azt az egyaránt antidemokratikus és korlátozó rendelkezést, miszerint gyűléseket csak zárt helyiségekben szabad tartani.

2. A vallásszabadság vonatkozásában továbbra is érvényesnek kell tekintenünk az Ókirályságban és az egyesült tartományokban mostanig is létező azon törvényes rendelkezéseket, miszerint a hit és a vallás gyakorlása, illetve valamely felekezethez való tartozás mindaddig szabad, amíg nem sérti az erkölcsöket és nem sérti az állampolgári kötelezettségeket. Sőt mi több, a Gyulafehérvári Határozatok értelmében az állam által elismert felekezetek egyenlőségét és autonómiájuk megvalósításának elősegítését is biztosítani kell.

A felekezetek jogaihoz tartozik az a jog is, hogy saját költségükön iskolákat és bármilyen jellegű saját nyelvű oktatási intézményeket hozhassanak létre. Az egyes felekezetek állam által történő pénzügyi támogatásának lehetőségeit és kötelezettségét állandó és végleges módon, illetve a jogbiztonság feltétele mellett kell megoldani. Úgy gondolom, hogy az állam által szervezett és elismert összes felekezet lelkészének állami fizetésben, a felekezeteknek pedig kulturális és egyházi érdekeik függvényében igazságos arányú állami juttatásban kell részesülniük. Ezt az igazságos részarányt folyamatosan kell meghatározni úgy az egyházaknak, mint -a kisebbségi szerződés kitételeinek megfelelően- a különböző kisebbségi kulturális és jótékonyági intézeteknek is. A részarányt a kisebbséget, illetve a felekezetet alkotó egyének számát figyelembe véve, vagy az állami költségvetéshez adózás formájában történő hozzájárulás függvényében (ugyanis természetes, hogy ők is támogatnak ilyen típusú intézményeket), vagy valamilyen más igazságos alapot feltételezve határozzák meg.

3. A közoktatás területén elsősorban tiszteletben kell tartani az egyén azon jogát, hogy olyan iskolában és olyan formában tanuljon és képezze magát, ahogy az számára leginkább megfelel, másodsorban a nép jogát ahhoz, hogy saját nyelvén képezze tagjait. Véleményem szerint a legnagyobb hiba és a leghaszontalanabb dolog az lenne, ha valamely népet oktatás által erőszakosan kísérelnék meg elnemzetietleníteni. Meggyőződésem, hogy a Nagyváradtól, Aradról, Szatmárról, Kisinyovból, Csernovitcból vagy Bazargic-ból Bukarestbe tartó jó és gyors vonatok sokkal inkább terjeszteni fogják a román nyelvet, mint az ezen vasútvonalak mentén található olyan iskolák, ahol erőszakosan be akarják vezetni a román nyelvet, mint oktatási nyelvet. Továbbá, anélkül, hogy tagadnám az iskola fontosságát,

meggyőződés az is, hogy a román nyelv és nép iránti szeretetet sokkal inkább terjeszteni fogja egy lelkiismeretes és biztonságos közigazgatás, mint az összes erőszakosan elrománosított iskola, amelyek végsősoron szándékuknak éppen az ellenkezőjét érnék el.

Az előbbi elvnek megfelelően, azon községekben és városokban, ahol jelentős számban élnek nem román nyelvű állampolgárok az állami, illetve községi óvodákban és elemi iskolákban az oktatásnak saját nyelven kell történnie. Ezekben az esetekben pontosan meg kell határozni azt a minimális gyerekszámot, amelyek anyanyelvi oktatásáért az állam még felelős. A román nyelv kötelező tantárgyként való bevezetése csak a negyedik osztállyal kezdődhet, mondjuk például akkor, amikor saját nyelvén a diák már tökéletesen tud írni, olvasni és számolni, és ugyanakkor az egyszerűbb élethez szükséges ismereteket is elsajátította. Az ily módon bevezetett román nyelvnek azonban nem szabad összezavarnia az általános tantervet, hanem kizárólag azt a célt kell szolgálnia, hogy a diákok elsajátítsák az állam hivatalos nyelvét.

Azokban a városokban és körzetekben, ahol a nem román nyelvű lakosok jelentősebb számban lanknak, az államnak támogatnia kell a kisebbségi nyelvű polgári és szakmai középiskolákat, azonban annak érdekében, hogy a diákoknak minden esélyük meglegyen felsőfokú oktatásba kerülniük a földrajzot, a nyelvet és irodalmat, illetve Románia történetét és alkotmányát kötelező módon román nyelven kell oktatni.

A felekezeti és magániskolákban, kimondottan abból a célból, hogy minden egyes végzősnek lehetősége legyen az állam hivatalos nyelvének elsajátítására, csak a polgári és szakmai középiskolákban kötelező a román nyelv oktatása. Ezekben az iskolákban a tanterveket, könyveket és egyéb oktatási eszközöket csak az állam jóváhagyásával szabad használni. A románok története és a román nyelv kötelező tantárgyak lesznek.

4. A saját nyelv használatának joga a személyi szabadság természetes velejárója. A személyközi és kereskedelmi kapcsolatokban, a sajtóban, különböző kiadványokban, illetve a vallási és felekezeti jellegű nyilvános összejöveteleken a saját nyelv használata korlátlan és az is kell legyen. Eltérő bármilyen e vonatkozású zaklatás vagy korlátozás.

Azokban a községekben, járásokban és megyékben, ahol nem román nyelvű állampolgárok élnek, a saját nyelv használata minden hivatalban és bármilyen jellegű közhivatalban szabad kell legyen. Kivételt képeznek azok a községek, járások, megyék, ahol a szóban forgó nyelv kivételesen vagy csekély mértékben használatos.

A kisebbségi nyelvek használatának fontos kérdése vonatkozásában, azokban a községekben, városokban és megyékben, ahol a kisebbségek jelentős számban élnek meg kell határozni az egyes hivatalok és közhivatalok belső és külső hivatalos nyelvét.

A belső és külső hivatalos nyelv megértése érdekében szükséges a következő megjegyzést tennünk. Belső hivatalos nyelv az a nyelv, amelyet egy hivatal belső életében és működésében hivatali kontaktusok során használnak. Ezen a nyelven vezetik a nyilvántartásokat, készítik el a belső jelentéseket és szerkesztik meg a jegyzőkönyveket. A külső hivatalos nyelv a kérvényező felekkel történő kontaktusok során írásban vagy szóban használt nyelv, ezen a nyelven szerkesztik meg a jegyzőkönyveket és közlik a kérvényező vagy érdekelt felekkel a különböző határozatokat. Amikor egy hivatal számára meghatározott belső vagy külső hivatali nyelv különbözik a román nyelvtől, ez azt jelenti, hogy ennek a nyelvnek gyakorlati megfontolások vagy konkrét helyzetek függvényében, a román nyelvvel egyenértékű (alternatív) vagy egyenlő (párhuzamos) státusa van.

A különböző változatok egyetlen szisztematikus és hiánytalan törvénybe való felsorolása lehetetlenség lenne. Ez a különböző szabályzatok és rendeletek végrehajtói hatáskörébe tartozik.

A nem román nyelvű román állampolgár használhatja saját nyelvét mindazokban a helységeken és megyékben, ahol a nyelve belső vagy külső hivatalos nyelvként van elfogadva.

Ahogy korábban már rámutattam, a központból irányított állami intézmények és hivatalok belső hivatali nyelvének kizárólag a román nyelvnek kell lennie.

A román nyelv mellett a község, a város, vagy a megye lakossága által jelentős arányban beszélt nyelvnek is a közigazgatási hivatalok belső és külső hivatalos nyelvének kell lennie, még azt a nyelvet, amelyet a lakosság jelentős, ám nyilvánvaló módon az előbbi esetekhez képest kisebb mértékben használnak a román nyelv mellett az illető intézmények külső hivatalos nyelveként kell alkalmazni.

A lakosság ezen részaránya Lengyelországban 30, Csehszlovákiában 20, még egyes balti államokban 10 százalék. A magyarországi kisebbségi törvényben, valamint a Kormányzó Tanács (Consiliu Dirigent) határozatában ez az arány egyaránt 20%.

A követendő elv az, hogy amennyiben a gyakorlati élet és a lehetőségek megengedik, minden állampolgár számára biztosítani kell, hogy a bíróságon és a közigazgatásban saját nyelvét használhassa. Ez a cél úgy valósítható meg legkönnyebben, ha a kisebbségek által jelentős mértékben lakott vidékekre, olyan hivatalnokokat neveznek ki, akik ismerik az illető kisebbség nyelvét, és ha ez nem lehetséges, akkor hozzáértő hivatalos tolmácsokat biztosítani.

Nem fogadhatunk el olyan természetellenes állapotokat, mint amilyenekkel a Magyarországgal folytatott háború előtt találkozhattunk, amikor is például gyakran előfordult, hogy románokat saját városukban vagy megyéjükben nem szolgáltak ki vonatjeggyel vagy postai bélyeggel pusztán azért, mert nem tudták az állam magyar nyelvén kérni, vagy például néha a vádlott helyett a tanút térték el, mert a bírónő nem tudott románul és tolmácsként a hivatal cselédjét használták.

Általában véve, az oktatásban, valamint a hivatalokban és a közhivatalokban használt román nyelv tekintetében nem szabad megfélemlenünk két meghatározó körülményről:

Az egyik az, hogy kevés kivételtől eltekintve a román nép az ország majdminden vidékére és szegletébe egyre nagyobb mértékben kezd behatolni, és hogy az oly dallamos román nyelvet könnyű megtanulni, ezért az ország minden részébe különösebb erőltetés nélkül elképesztő gyorsasággal terjed el. A román nyelvet a más nyelveket beszélő népek még az idegen uralom alatt is mint kereskedelmi és kapcsolatteremtő nyelvet használták. Bármilyen erőltetése a korábban sokak által kellemesnek tartott román nyelvet utálatos és átkozott nyelvvé alakítja.

A másik dolog amit figyelembe kell venni az, hogy államunk természetes módon és minden erőltetés nélkül már nemzeti állam, a mi dolgunk pedig nem más, mint energikus, de elfogadható és természetes eszközökkel megőriznünk és megerősítsük eme jellegét. *Am ha azt akarjuk, hogy államunk továbbra is létezzen, amellett, hogy már nemzeti állam, olyan jogállammá illetve kulturális állammá is kell tennünk, amely a kultúra és az emberi haladás minden elemét igazságos mértékben védelmezi.*

A faji, nyelvi és vallási kisebbségek politikai jogait minden fenntartás nélkül el kell ismerni.

1. A kisebbségek képviselőit részarányosan biztosítani, az Ó-Királyságban és Bessarábiában létező egyetemes, egyenlő, titkos választói jogot be kell vezetni a Kárpátokon túli vidékekre és Bukovinába. Így a kisebbségek törvényhozói hatalomban való részvételének kérdése a Gyulafehérvári Határozatok szellemében teljes mértékben megoldódik. Pusztán annyit kell tenni, hogy a választói jog gyakorlatban történő tiszteletbentartásának szükséges garanciáit ki kell dolgozni, és hogy a választói körzeteket mesterségesen ne különítsék el egymástól. Csehszlovákiában például ezt az elvet tudatosan betartják. Ott a lakosság 23,3%-a német ajkú, és a 300 képviselőből 64, a 150 szenátorból pedig 38 a 6 német párt valamelyikének tagja. Tehát a törvényhozói testületek képviselőinek valamivel több mint 23%-át teszik ki.

2. A kisebbségek igazságszolgáltatásban és közigazgatásban való részvétele szintjén, úgy gondolom, hogy valamely faji, nyelvi, vallási kisebbségekhez való tartozás nemhogy nem szabad akadályozó tény legyen bizonyos hivatalok betöltésekor, vagy állami kitüntetések adományozásakor, hanem ellenkezőleg, az államnak igyekeznie kell, hogy a kisebbség soraiból kikerülő hivatalnokokat elsősorban a kisebbségek által lakott vidékeken alkalmazza.

Ez nemcsak az egyenlő jogok elvének, vagy az aláírt szerződések és egyéb manifesztumok általi erkölcsi, jogi kötelezettségeink egyenes következménye, hanem ugyanakkor az állam érdeke és a közügyek sikeres kezelésének feltétele.

Az állam érdeke megköveteli, hogy minél több állampolgárt minél szorosabban az állam létéhez kapcsoljunk. Az állam ezen érdeke nem engedi meg, hogy kétféle állampolgárral számoljon: az egyik csoportba taroznának azok, akiket minden érdem nélkül, vagy érdemeikkel együtt dédelgetne, a másikba pedig azok, akiket zaklatna vagy száműzne. Azt is az állam érdeke követeli meg, hogy a közügy érdekében minden hasznos erőt igénybe vegyünk, és amennyiben lehetséges, a kisebbségek által lakott vidékek hivatalaiba a kisebbség fiait juttassuk. Nyilvánvaló, hogy az ilyen esetekben biztosítékaink kell legyenek, hogy ezek a hivatalnokok az állam és a hivatal őszinte és áldozatkész szolgálói, ugyanis a dolgok természetéből fakad az is, hogy az egy néphez tartozó hivatalnokok által továbbított, gyakran kellemetlen határozatokat és intézkedéseket az emberek nyugodtabban veszik tudomásul. Ha kizárólag csak román hivatalnokok dolgoznának, a közigazgatás és a hivatalnokok esetleges tévedéseiből fakadó minden gyűlölet és utálat éppen a román nép és állam ellen irányulna. Valamikor számunkra is a gögös, önkényeskedő magyar szolgabíró egyenlő volt a magyar néppel és állammal, még a kozák enut egyenesen az orosz birodalmat jelentette.

A kisebbségi hivatalnokok alkalmazását egy másik fontos állami érdek is alátámasztja. Nevezetesen arról van szó, hogy nem lenne jó az állam számára, ha a kisebbség értelmiségei egyöntetűen a szabad, független szakmák felé irányulnának, még a román értelmiségiek és félértelmiségiek, joggal vagy jog nélkül, olyan réteget alkotnának, amely mások akaratától függ, következésképpen a szabadversenyen alapuló munkából és nemzeti termelésből ki lennének zárva. Engedtessek meg, hogy ebbéli hitemet egy sokatmondó példával szemléltessem.

A Kárpátokon túli vidékeken a román népet gyakran üldözték, vagy nem hagyták nyugton és kirakták a hivatalokból is. Állami támogatás hiányában a román egyházat és papságát megalázták. Ennek következménye az lett, hogy az egyház és a nép egymással szolidaritást vállalva, közös politikai csatáikat sorozatosan vették meg. Annak ellenére, hogy nem kerülhettek hivatalokba, az iskola fényét nem lehetett elzárni előlük. Tanulmányaik befejezése után sokan átjöttek ide az Ókirályságba, ahol meghitt biztonságban a bosszú napjának elősegítéséhez járultak hozzá, még otthon maradt társaik szabad foglalkozásokba vágtak.

Megtörtént az 1848-as forradalom. A forradalom után változik a helyzet, még 1848 után a románokat befogadják a hivatalokba. 1867-ben, a magyar állam újabb helyreállításában, a román egyházakat úgy ahogy elismerték, míg a román értelmiségiek jelentős részét államhivatalokban találjuk. Simion Bărnuț halott, Avram Iancu pedig népe iránti aggodalma következtében megőrült. Forradalmat már nem lehetett csinálni. A nép akkori szóvivőjének és mintegy energiaforrásának számító Rațiu doktor, a nép tudósa Barițiu, Cipariu, Axente Sever, Balint pópa, Moldovan és a román nép többi derék vezetője mind-mind memorandumok benyújtásával és passzív ellenállással kellett, hogy megelégedjen. E passzív ellenállás mellett még szerencse, hogy képesek voltak méltóságteljesen és következetesen kifejteni a nemzeti tudat fenntartására irányuló tevékenységüket.

A magyarok újra hatalomra jutottak. Újrakezdődött a régi mese. A románokat újra üldözni kezdik, kiteszik a hivatalokból, elűzik az országból, vagy szabad foglalkozásokra kényszerülnek, míg a magyar értelmiségieket az államnak alárendelt, kényelmes és jól jövedelmező hivatalokban dédelgetik. 1918-ban azonban újra eljött az igazság órája. A kirobbanó nemzeti forradalomban a románok egy emberként vesznek részt. A gyulafehérvári egyesülés határozatai érdekében az egyház és a nép, az értelmiségiek, papok és parasztok közös eszmében olvadtak össze, az állam hatalmát átvették, és egy éjszaka leforgása alatt a korábban független és szétszórt elemeket besorolták a közhivatalokba. A saját kezdeményezés szokásából fakadó energia és találékonyság hiányában az állam gyámságához szoktatott magyarok azonban teljesen irányvesztettek maradtak. Saját hibájuknak köszönhetően teljes politikai cselekvésképtelenségre jutottak. Komolyabb ellenállást vagy cselekvést képtelenek voltak kifejtetni, ugyanis akkor is azoktól vártak tanácsot és útmutatást, akiktől egész addigi sorsuk függött.

Múltunk tapasztalatából tanulnunk kell és a másokat keserűen megbosszuló hibákat nem szabad elkövetnünk. A magam részéről, és gondolom, egyetlen előrelátó román részéről sem érezhetünk nemzeti elégtételt, amikort azt látjuk, hogy a Kárpatokon túl nagyszámú, képzett magyar és német alkalmazott otthagyja a hivatalokat és szabad foglalkozásokba kezd.

A kisebbségek közigazgatásban való részvételének kérdését máskülönben a lehető legtermészetesebben módon meg fogja oldani a községek, városok és megyék helyi autonómiája. Ezt sürgősen be kellene vezetni, mert általa egy sor, a kisebbségi kérdéssel összefüggő dolog könnyen megoldódna.

A kisebbségi kérdés megoldásának, úgy gondolom, egyrészt a román nemzet igaz törekvéseit, másrészt pedig a kisebbségek jogos igényeit kell kielégítenie.

Amennyiben helytálló, hogy az egyik irányba tanúsított közöny halálos bűnnel ér fel, annyiban igaz az is, hogy a sovinszta intolerancia olyan politikai hiba lenne, amely később megbosszelná önmagát. A Románia területi épségét megkérdőjelező erőkkal szemben mozgósított könyörtelen energiáknak és szilárd következetességnek, illetve a román lélek számára fontos nemzeti és erkölcsi egység ádáz fenntartásának együtt kell haladnia az igazság szellemével, valamint azon emberek és népek őszinte tiszteletével, akikkel a sors akaratából együtt kell élnünk. A román állam érdekeit eláruló, és ezért büntetendő esetlegességek miatt nem szabad a kisebbségeknek, mint közösségeknek a jogait megtagadni.

Azt az utat kell választanunk, amely a nemzeti közöny és az elvakult intolerancia közötti széles terepre vezet.

A kisebbségi kérdés viszonylatában államunk megszervezésének és vezetésének életbevágóan fontos, hogy választani tudjon a kisebbségek erőszakos elnemzetietlenítése és a nemzeti, illetve társadalmi igazságosság politikája között.

Talán vannak, amúgy jóhiszemű emberek, akik az előbbi utat választanák. Azonban mindazokkal együtt, akik hozzájárultak a Gyulafehérvári Határozatok meghozatalához azt vallom, hogy ez a politika egy olyan gazdaságpolitikához hasonlatos, amely amellet, hogy szerénytelen és a minden áron általi gyors meggazdagodást tűzte ki céljául, ráadásul csak nagyon ritkán és rövid ideig biztosíthat jólétet és társadalmi tiszteletet.

Rendíthetetlenül hiszem, hogy nemzeti államunk szilárd megalapozásának és biztonságos fejlődésének egyedüli útja csakis az lehet, amelyet az előbbieken kifejtettem. Őszintén hiszem azt is, hogy államunk fennmaradása csak a mindenki számára érvényes törvényesség, erkölcsösség és szabadság bevezetése által lehetséges. Országunk csak akkor vívhatja ki a világ tiszteletét, a környező ellenséges hullámokkal szembeni ellenállásnak ínséges időkben csak úgy tudja biztosítani a szükséges erkölcsi tekintélyt és erőt, ha a szabadság és a nemes gondolatok, a kulturális kezdeményezések, az emberi haladás nyílt védelmezője lesz.

Rendíthetetlenül hiszem, hogy népünk jelenlegi határok közötti egyesülése által még nem valósult meg nagy nemzeti ideálunk. Jaj annak a nemzetnek, amely nem képes nap mint nap olyan újabb és újabb nemes célokat és egyre tökéletesebb magasztos ideálokat kitűznie önmagának, amelyek megvalósítása küzdelem, harc, áldozathozatal és mártírok nélkül nem lehetséges.

A jövő az olyan nagy társadalmi és gazdasági egységeké, amelyeket a politikában államnak vagy konföderációnak, a gazdaságban pedig szövetkezetnek vagy társulásnak neveznek. Előbb-utóbb a román államnak is egy ilyen nagy egységhez kell tartoznia, ezen egységen belüli szerepe pedig azon múlik, hogy addig az új és nagy átalakítás pillanatáig ilyen vonatkozásokban mit tudott megvalósítani. Az hogy a román állam az elkövetkezendőkben egyezkedések tárgya, vagy ellenkezőleg, határozott tényező lesz-e, azon áll vagy bukik, hogy ma mennyire tud ügyeskedni és milyen mértékben képes tekintélyre szert tenni, illetve a szomszédai és a civilizált világ bizalmát megnyerni. Ezeken múlik az is, hogy a létrehozandó nagy formációnak egyik központja lesz-e, avagy, ha még egyáltalán fog létezni, megalázottként, egyik napról a másikra, mások kegyelméből és másokat szolgálva kell-e majd tengetnie életét.

Hiszem, és az egész román nemzetnek hinnie kell a román nép ama dicső hivatásában, hogy Románia a világ e szegletében, a Duna mentén és a Fekete-tenger környékén, annak a különféle államokból és szabad népekből alkotott hatalmas formációnak lesz a gravitációs központja, amely biztosítja az egyes népek nemzeti létét, és ugyanakkor képes lesz hozzájárulnia a kultúra, a rend és az emberi civilizáció állandóan növekvő fejlődéséhez.

Ám nem kevésbé hiszem azt is, hogy ez a hivatás csak akkor teljesülhet ki, ha az emberi szabadságot, az erkölcsösséget, a társadalmi igazságosságot és a valódi demokráciát az állam minden területén bölcsen, sok lemondással és nagyon határozottan fenntartjuk.

A román nép számára ezek lesznek életet és új energiákat biztosító források, és ezekről sohasem szabad lemondania!

Papp Z. Attila fordítása